

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra praktické teologie

Bakalářská práce

Proč máte tolik dětí? Rodina a mateřství pohledem matek vícečetných rodin

Autor práce: Hana Sobotková Holínská

Vedoucí práce: RSDr. Ján Mišovič, CSs.

Studijní obor: Sociální a charitní práce

Forma studia: Kombinovaná

Ročník: Třetí

2011

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Dne 21.3.2011

Hana Sobotková Holínská

Děkuji vedoucímu diplomové práce RSDr. Jánů Mišovičovi, CSc. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

Úvod	6
1. Teoretická část	8
1.1. Historický vývoj početnosti rodin.....	8
1.1.1. Porodnost v rodinách tradiční společnosti	8
1.1.2. Nová mentalita – dobrovolná kontrola početí	9
1.1.3. Důvody poklesu porodnosti	9
1.1.4. Hodnota dítěte	10
1.2. Historický vývoj rodiny	12
1.2.1. Nejstarší společenství a formování rodiny	12
1.2.2. Rodina v tradiční společnosti	13
1.2.3. Rodina v moderní společnosti	14
1.2.3.1. Padesátá léta	15
1.2.3.2. Šedesátá léta	16
1.2.3.3. Sedmdesátá a další léta	16
1.3. Péče o dítě a role matky	17
1.4. Česká rodina	19
1.4.1. Česká rodina v období socialismu.....	20
1.4.2. Specifika předškolní výchovy	22
1.4.3. Aktuální situace.....	23
1.4.3.1. Preferovaný počet dětí v České republice	25
1.4.3.2. Faktory ovlivňující plánování a realizaci rodičovství	26
1.4.3.3. Rodičovství a mateřství v dnešní společnosti.....	28
1.4.3.4. Proč chceme mít děti?	29
1.4.3.5. K důležitosti populační politiky	30
2. Empirická část	32
2.1. Cíl výzkumu.....	32
2.1.1. Výzkumné otázky.....	32
2.1.2. Technika sběru dat a metodika.....	33
2.1.3. Výzkumný soubor	34
2.2. Výsledky sondy.....	35
2.2.1. Otázky vztahující se k roli matky.....	35

2.2.2.	Otázky vztahující se k počtu dětí v rodině	36
2.2.3.	Otázky vztahující se k rodině	39
2.2.4.	Otázky vztahující se k postavení rodiny ve společnosti.....	41
2.3.	Diskuse.....	44
Závěr	49
Seznam použité literatury	51
Seznam elektronických dokumentů	52
Abstrakt.....	55
Abstract.....	56

Úvod

V České republice došlo v devadesátých letech minulého století ke změnám v reprodukčním chování obyvatelstva, rodí se mnohem méně dětí než dříve. Do manželství vstupuje méně mladých lidí a ve vyšším věku, reprodukce se účastní nižší podíl žen při sníženém počtu dětí v rodině. Plodnost se dlouhodobě drží na velmi nízké úrovni, která nezajišťuje prostou reprodukci generací. Pokud se tento stav v dohledné době nezmění, a zatím nic nenasvědčuje tomu, že se tato změna chystá, bude to mít pro naši společnost dva důsledky: úbytek a stárnutí populace. Zužování reprodukční základny bude přitom nutně provázeno nedostatečnou tvorbou sociálního kapitálu, jeho celkový potenciál v populaci bude stagnovat a spíše klesat, což perspektivně povede k „chudnutí“ společnosti. To, co ušetří současná populace úbytkem počtu dětí, v budoucnosti tvrdě zaplatí zaostáváním.¹

V české společnosti však často slýcháme názor, že děti mají mít ti, kteří se o ně dokážou postarat z vlastních prostředků a s minimální společenskou pomocí. Rodiče pečují o děti a jejich výchovou omezují své příjmy k osobní spotřebě, ztrácejí část podmínek pro vlastní seberealizaci, přicházejí o nemalou část volného času. Odpovědnou výchovou dětí však rodiče vytvářejí novou generaci, která bude vytvářet kulturní, společenské a ekonomické hodnoty. Podíl na těchto statcích budou nejen nárokovat ale i skutečně potřebovat i ti, kteří dnes volí bezdětnost, či preferují pouze jedno dítě.²

Tento rozpor v pojetí odpovědnosti, kdy na jedné straně stojí subjektivní představa „odpovědného“ rozhodnutí počet svých dětí omezit - vzhledem k mnoha různým faktorům z okolí - a kdy na druhé straně stojí určitá mezigenerační „odpovědnost“ – předat dále to, co jsme sami dostali od svých předků, povede v budoucnu k sociálním a společenským problémům. Proto by bylo žádoucí vytvářet příznivé podmínky pro takové rodiče, pro které děti představují významnou a radostnou životní hodnotu, podstatnou část seberealizace a generačního předávání tradic vysoké úrovně vzdělání a kulturního způsobu života.

¹ Srov. KUČERA, M. *Pronatalitní populační politika už nestačí – nutností se stala komplexní rodinná politika*, [online]. [cit. 2011-03-07]. Dostupné na WWW: http://www.demogr.mpg.de/publications/files/3749_1267699917_1_Neyer%20Demografie%2051%204%202009.pdf.

² Srov. tamtéž.

Z tohoto pohledu by se rodiny, které odpovědně vychovávají více dětí, měly stát kulturně žádoucím cílem. Ve skutečnosti se však o problémech, se kterými se potýkají velké rodiny, mnoho neví. Tyto rodiny se vymykají z běžně přijímaného modelu „normální“ dvoudětné rodiny. Motivace, které vedou manželské páry k tomu, aby se staly rodiči čtyř a více dětí, jsou pro většinovou společnost nesrozumitelné.

Literatury týkající se změn v rodinném chování naší společnosti je k dispozici velké množství, literatura či výzkumy týkající se vícedětných rodin se však vyskytují pouze sporadicky. To je jeden z důvodů, proč jsem jako hlavní téma své bakalářské práce zvolila vícečetné rodiny.

Hlavním cílem mé bakalářské práce je zmapovat důvody, které vedly matky k tomu, že si pořídily více dětí než je v dnešní společnosti běžné a zjistit, jak reflektují svou současnou situaci.

Práce je rozdělena na teoretickou a empirickou část. První kapitola teoretické části se zabývá historickým vývojem početnosti rodiny, je v ní popisována porodnost, zda a jakým způsobem byla v historii regulována. V této kapitole jsou také shrnuty důvody, které vedly k omezování počtu dětí v rodinách v současnosti. Druhá kapitola popisuje vývoj rodiny od nejstarších rodových společenství až po současnost. Třetí kapitola pojednává o změnách, kterými procházela mateřská role a péče o dítě. Čtvrtá kapitola je věnována české rodině, jejímu specifickému vývoji v době socialismu, a dnešní realitě v oblasti plodnosti.

Empirická část je věnována výzkumu provedenému mezi matkami čtyř a více dětí. Cílem výzkumu bylo je zjistit, jaká očekávání a jaké představy o rodině a o naplněném životě vedou matky k zakládání vícečetných rodin. Součástí výzkumu je rovněž reflexe vícečetných rodin z pohledu matek – jak se matky těchto rodin v současné době staví k otázce mateřství, rodiny a jejich místa ve společnosti.

Ve své práci čerpám z odborné literatury týkající se sociologie rodiny, především z děl Iva Možného a Ladislava Rabušice, ale také ze sociologických studií, které jsou na toto téma přístupné na internetových stránkách.

1. Teoretická část

1.1. Historický vývoj početnosti rodin

1.1.1. Porodnost v rodinách tradiční společnosti

Po celou dobu existence tradičních společností nepřesáhl počet obyvatel na zeměkouli pět set miliónů. Omezené možnosti populační expanze se v dobách periodických epidemií, válečných konfliktů a hladovění měnily v riziko vyhynutí celých populací. Proto bylo myšlení tradičních společností výrazně pronatalitní.³ V podmínkách středověku člověk podléhal vlivu prostředí, vysoká porodnost byla provázena vysokou úmrtností. Populace, žijící na určitém území, které bylo velikostně omezené, začala být vystavena riziku úmrtí tím, že zvýšila svůj počet. Zvýšila se její hustota, a proto i riziko epidemií, začala trpět nedostatkem potravy. Počet obyvatel se tak časem redukoval, úmrtnost se opět snížila.⁴

Vysoká porodnost byla dána především tím, že byla rozložena do celého věku plodnosti ženy. Proto také v tradiční rodině nacházíme mnohem větší věkové rozdíly mezi sourozenci, než je dnes obvyklé⁵. V minulosti, kdy bylo méně antikoncepčních metod, nebyly porody starších žen ničím neobvyklým. Vysoký věk, v němž ženy v tradičních evropských společnostech rodily své poslední děti je podle některých demografů známkou toho, že režim plodnosti byl přirozený, k jeho omezování nedocházelo.⁶ Nicméně průměrná velikost rodiny byla v tradičních společnostech zřejmě menší, než si dnes představujeme. Je doloženo, že jen málo rodin v Anglii šestnáctého století mělo více než tři děti.⁷ Příčinou tohoto nízkého počtu byla samozřejmě vysoká úmrtnost, zdá se však, že smrt dítěte byla často vítanou skutečností, která rodině ulevila od nevídaného břemene. Nový přírůstek do rodiny znamenal mnohdy velkou obtíž, a tak opouštění dětí⁸ a špatná péče o ně byly jedním ze způsobů, jak praktikovat omezování velikosti rodiny v prostředí, kdy kontrola porodnosti nebyla jiným způsobem možná.⁹

³ Srov. KELLER, J. *Úvod do sociologie*, s. 29.

⁴ Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou*, s. 48.

⁵ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*, s. 45.

⁶ Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou*, s. 73

⁷ Srov. KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*, s. 48.

⁸ Více než třetina dětí narozených v Paříži v roce 1776 skončila v naleziinci srov. Horská P, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, s.307.

⁹ Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou*, s. 77.

Ve druhé polovině osmnáctého století se početní stav světového obyvatelstva začal zvyšovat. Došlo k tomu především díky tomu, že poklesla úmrtnost a k poklesu porodnosti došlo až se zpožděním, v ten moment začala populace rapidně růst.¹⁰

1.1.2. Nová mentalita – dobrovolná kontrola počtí

Na přelomu devatenáctého a dvacátého století začali lidé omezovat počet dětí v rodině. Na otázku proč k tomu došlo, nemáme jednoznačnou odpověď. Horská uvádí: „*Hledáme-li motivy vzniku plánovaného rodičovství, nalzáme tolik motivů, až to překáží srozumitelnosti výkladu*“¹¹. Rozhodujícím faktorem pro změnu v plodnosti bylo pravděpodobně šíření nové mentality – dobrovolné kontroly počtí. Tato mentalita by ovšem nemohla vzniknout, kdyby se nezačal měnit tradiční pohled na lidský úděl a rodinu. Součástí této změny byla mimo jiné i otevřenost myšlenky, že reprodukci je možné ovlivňovat. Začaly se zkoumat nové metody kontroly porodnosti, ale také používat ty, které byly až dosud odmítány. Možností kontroly nebylo mnoho, využíval se především coitus interruptus, sexuální abstinence a zřejmě i potrat.¹² V šedesátých letech minulého století se k těmto antikoncepčním prostředkům přidala hormonální antikoncepce.

1.1.3. Důvody poklesu porodnosti

Důvodů, které vedly k poklesu porodnosti a k ochotě mít děti je více. Jako jeden ze shrnujících pojmů pro postižení tohoto trendu bývá často uváděn hedonismus moderní společnosti, tedy snaha hledat potěšení bez závazků, což je umožněno tím, že moderní společnost je sexuálně tolerantní a permissivní. Tomuto trendu na materiální úrovni vycházely vstříc nejen inovace farmaceutického průmyslu, nýbrž i nekontrolovaný růst zábavy a rozvoj průmyslu, spojeného s volnočasovými aktivitami lidí.

Druhým možným důvodem je úzkost z nejisté budoucnosti, která brání lidem přivádět děti do světa, který vnímají jako stále více neobyvatelný a nepřátelský.¹³ Viditelnost rizik, spojených s technologickým vývojem moderní společnosti, se pak podtrhává zvýšenou citlivostí lidí vůči své seberealizaci a představám o osobním štěstí.

¹⁰ Srov. tamtéž, s 53.

¹¹ HORSKÁ, P. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, s.378.

¹² Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou*, s. 80.

¹³ Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou*, s. 170.

Třetím důvodem je problém sladit rodičovství s pracovní kariérou. V posledním půlstoletí se ve všech zemích našeho kulturního okruhu postupně vyvinul model „dvoupříjmové“ rodiny. Období péče o malé dítě překlenuje mateřská dovolená, po ní se matka vrací ke svému zaměstnání. Dodnes je v této souvislosti diskutována otázka, jak dlouho musí být matka s dítětem doma a do jaké míry je nahraditelná někým jiným. V posledních letech považuje stále více žen svou kvalifikaci za zdroj, který by nebylo moudré promarnit, a tak se neustále zkracuje doba, kdy žena zůstává v domácnosti a věnuje se pouze dítěti. Tato strategie má nicméně své závažné důsledky – snaha ospravedlnit rychlejší návrat ženy do zaměstnání stále výrazněji staví mateřství do pozice jakési překážky, která ženu zdržuje a brání jí v profesním rozvoji. Ještě více se tak posiluje představa o osobní seberealizaci jako nejvyšším cíli lidského života a o rodině jakožto neutrálním zázemí pro reprodukci vlastních schopností a sil (jimž by žádné další funkce pokud možno neměly stát v cestě). Ženy, kterým na jejich povolání a nepřerušené kariéře záleží, se stále častěji rozhodují pro jedno dítě, či volí bezdětnost. Ačkoliv se vyspělé západní společnosti snaží ženám umožňovat zaměstnanecký poměr na zkrácený úvazek, tlak na zvyšování produktivity a stoupající soutěživost v globalizující se ekonomice prostor pro pohodlnou kombinaci mateřství a zaměstnání spíše zužuje.¹⁴

1.1.4. Hodnota dítěte

Francouzský historik Philippe Aries formuloval ještě jeden důvod snižující se porodnosti. Dle jeho teorie je pokles porodnosti veden mohutnými emocionálními a finančními investicemi do dítěte.¹⁵ Akceptování autonomie osobnosti dítěte přineslo zásadní změnu paradigmatu výchovy, v níž se přesunulo těžiště socializace z oblasti adaptace na sociální řád do oblasti rozvoje individuálních schopností a jejich prostřednictvím k úspěchu v nezávislém životě. Cílem výchovy není pouze adaptovaný jedinec, ale úspěšný jedinec.¹⁶ Je patrná proměna preferencí směrem k vyšší „kvalitě dětí“. Pojem kvality dítěte je těžké definovat. Poprvé tento pojem použil Gary Becker¹⁷,

¹⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 193.

¹⁵ Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou*, s. 170

¹⁶ Srov. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Národní zpráva o rodině*, [online]. s. 51, Poslední aktualizace: 2005-29-04, [cit. 2011-01-21] Dostupné na WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf.

¹⁷ Ekonomický model fertility chicagské školy chápe děti jako určitý typ zboží, poskytují rodičům užitek. Ten závisí na jejich kvalitě. Kvalitou se myslí vlastnosti, které mohou rodiče u dítěte vytvořit. Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou*, s. 119.

který takto označuje sadu atributů, které činí dítě atraktivním a cenným pro rodiče. Kvalita dítěte se dá ovlivnit množstvím času, který mu rodiče věnují a materiálním a sociálním prostředím, v němž vyrůstá. Zvýšit kvalitu dítěte je možné například vyššími výdaji na současnou spotřebu dítěte, investicemi do jeho vzdělání a zdraví.¹⁸ Zvláště pro vysoce vzdělané rodiče představuje dilema investic do vlastní nebo budoucí dětské kariéry velký rozpor, je nutné uvažovat v pojmech „hodnota ušlých příležitostí“.¹⁹

Náklady na výchovu dětí jsou v moderní společnosti daleko vyšší, než tomu bylo v tradiční společnosti, zisk, který by děti měly přinášet je velmi často nulový. Z ekonomického hlediska se plození dětí jeví jako naprostá pošetilost. Výstižně tuto skutečnost formulovala americká socioložka Vivienne Zelizer, která prohlásila, že v industriální společnosti jsou děti ekonomicky bezcenné, avšak emocionálně je jejich hodnota nevyčíslitelná. Důraz na psychickou hodnotu, kterou děti přinášejí se zdá být klíčový. Psychologové, na rozdíl od ekonomů chápou existenci dětí v rodině jako neinstrumentální hodnotu pro rodiče – dítě je hodnota sama o sobě a neslouží jako instrument k dosažení určitého cíle.²⁰

Rodičovství se stává stále zodpovědnějším úkolem. Rodiče jsou povinni milovat své dítě a udělat maximum pro jeho rozvoj. V prostředí naší industriální společnosti je to pak zpravidla žena, která se musí pro dítě „obětovat“.²¹ Mnohé studie popisují příchod prvního dítěte do rodiny jako krizovou situaci, nemálo matek zažívá frustraci a pocit vlastní nedostatečnosti, když čelí tlaku médií a svého okolí na to, aby byly perfektními matkami. Týká se to zejména vzdělanějších matek, kterým je blízká snaha o špičkový pracovní výkon. O ten se pokoušejí i v mateřství a jsou nešťastné, když výsledek není dokonalý. Pryč je doba, kdy ženu na mateřství připravovala i opakovaná zkušenost s tím, jak přicházeli na svět četní sourozenci, v generaci plné jedináčků k tomu není příležitost.²²

Hodnota „mít děti“ není z generace na generaci předávána explicitně: je jakoby skryta za jinými postoji a je mnohdy měřitelná až v proměnných, které mají vztahovou povahu a které nelze sledovat jako vlastnost individuí. Tato hodnota je významným

¹⁸ Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou*, s. 122.

¹⁹ Srov. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Národní zpráva o rodině*, [online]. s. 52, Poslední aktualizace: 2005-29-04, [cit. 2011-01-21] Dostupné na WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf.

²⁰ Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou*, s. 154.

²¹ Srov. DUDOVÁ, R. VOHLÍDALOVÁ, M. *Rodina a rodičovství v individualizované společnosti*, [online]. [cit. 2011-01-21].

Dostupné na WWW: <http://www.genderonline.cz/view.php?cislocianku=2005112901>.

²² Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 154.

prvkem ontologické jistoty, kterou rodiče pomáhají dítěti budovat a kterou sami čerpají ze svého rodičovství. Dítě zažívá vztah s matkou nejenom jako hodnotu, saturující jeho potřeby, ale i jako behaviorální vzorec s velkou pomocí ovlivnit jeho budoucí očekávání, hodnoty, preference a chování v jeho potenciálním vztahu k vlastnímu dítěti. Předpokládá se, že takto je na dítě přenášena i sama hodnota toho mít dítě; ti, kdo jako děti zažili určitou podobu mezigeneračních vztahů, budou touto skutečností ovlivněni jako dospělí ve svém fertlním rozhodování.²³

1.2. Historický vývoj rodiny

1.2.1. Nejstarší společenství a formování rodiny

Význam pojmu rodina se postupem času měnil. Předpokládá se, že rodinné společenství bylo zprvu chápáno jako volné společenské sdružení, ve kterém docházelo k nahodilému pohlavnímu styku, společně se pečovalo o potomstvo, o obranu a výživu. Později se, zřejmě z důvodu koncentrace sil, formovaly rody. Byly to skupiny pokrevně příbuzných osob, ve kterých už existovaly některé trvalejší vztahy, převážně sexuální. Rod zajišťoval výchovu potomstva, organizace společnosti byla založena na primátu žen. Pohlavní styk se začal postupně omezovat, nebyl povolen mezi rodiči a dětmi a mezi sourozenci. V tomto období zřejmě převažovala matriarchální forma manželství. Domácnost vedla žena a i původ člověka byl určován podle matky. K narušení matriarchátu došlo s rozvojem zemědělství, kdy společnost přestala být orientována na sběr plodin a začala je pěstovat a mužova fyzicky náročná práce nabyla důležitosti. Zlomovým momentem bylo pravděpodobně poznání vztahu mezi početím a narozením dítěte. S růstem významu muže vzniká patriarchální forma rodiny, muž si přivedl ženu do svého rodu. Párové manželství se měnilo v monogamní, i když existovala řada přechodných forem. Párové manželství zajišťovalo předání materiálních statků vlastním legitimním potomkům.²⁴

²³ Srov. MOŽNÝ, I., PŘIDALOVÁ, M., BÁNOVCOVÁ, L., *Mezigenerační solidarita*[online]. [cit.2011-01-21]. Dostupné na WWW: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/mezgen.pdf>.

²⁴ Srov. ŠULOVÁ, L. *Člověk v rodině*, in Výrost J, Slaměník I. *Aplikovaná sociální psychologie I*, s. 321.

1.2.2. Rodina v tradiční společnosti

Starověk i středověk myslel rodinou to, co bychom dnes nazvali velkou „domácností“, tj. společenství lidí, kteří spolu bydlí, spolu hospodaří a podléhají jedné bezprostřední autoritě, „hlavě rodiny“. Je to představa římského práva i bible, v antické i židovské kultuře se tedy počítali do rodiny nejenom pokrevní příbuzní, ale vůbec všichni v domě, tedy i otroci a později i služebnictvo. Tento stav přežíval až do první poloviny 19. století.²⁵ Rodina byla fakticky výrobní jednotkou, ať obdělávala půdu, pěstovala dobytek, nebo provozovala řemeslo. Děti se na své budoucí povolání připravovaly většinou také v rodinách, i když obvykle ne v rodinách vlastních. Sňatky nebyly podmíněny náklonností snoubenců, ale ekonomickými a stavovskými zájmy. Manželské a rodinné vztahy se dostaly pod přísnou kontrolu církve. Náboženská mravouka zpřísnila nároky na věrnost, kterou vyžadovala i od mužů. Manželství se stalo posvátným svazkem, předmanželské sexuální styky byly nepřípustné²⁶. Muž měl v rodině vedoucí postavení, ženy byly mužům podřízeny, mužská a ženská role byla jasně oddělena. Běžné bylo soužití širších rodin a tří generací. Velikost rodiny byla závislá na tom, kde rodina žila – venkovské rodiny byly v průměru větší. V rodinách žili i neprovdané dcery a neženatí muži.²⁷ Sociolog Ivo Možný ovšem poznamenává, že naše „*představa patriarchálního statku, či řemeslnického městského domu, kde vládne manželský pár nejstarší generace a s ním žijí i rodiny jeho dětí, sourozenci, a všichni se svými případnými dětmi a snad ještě s prarodiči, je čistou historickou fikcí*“. Častá smrt činila vícegenerační rodinu tak, jak ji známe dnes velmi nepravděpodobnou. Střídání generací bylo plynulejší hlavně díky významné úmrtnosti žen v plodném věku. Mnozí muži se ženili opakovaně, věkový rozdíl mezi manželky v opakovaném manželství býval velký a tak děti z jedné rodiny přicházely na svět ve větších či menších odstupech často i po celých dvacet pět let.²⁸

Jiné pojetí platilo ve společenském vědomí vládnoucích tříd. Tam se pojem rodina chápal jako systém širokého pokrevního příbuzenství. U šlechty a patricijů se tedy slovem rodina označovala velká skupina lidí, která svazkem krve udržovala jednotu moci a majetku. Podstatná přitom byla síť moci, do které byly v případě potřeby

²⁵ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*, s. 18.

²⁶ Srov. ŠULOVÁ, L. *Člověk v rodině*, in Výrost J, Slaměnik I. *Aplikovaná sociální psychologie I*, s. 322.

²⁷ Srov. MATOUŠEK, O *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s.20.

²⁸ MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*, s. 47.

dosazovány i osoby pokrevně nepříbuzné, takové širší síti kolem významné osoby se říkalo *clientelle*.²⁹

1.2.3. Rodina v moderní společnosti

Zrušením nevolnictví se otevřela možnost svobodného uzavírání sňatku. Manželská jurisdikce přešla od církve do kompetence státu³⁰. Industrializace přenesla pracovní místo z rodiny do továrny a soustředila obyvatele do měst. Zavedení povinné školní docházky odvedlo i děti na větší část dne z rodin. Muž přestal být jediným živitelem rodiny, na přelomu 19. a 20. století začaly pracovat v průmyslu i ženy, někde i děti. Prestiž muže v rodině začíná klesat. Sňatky přestávají být určovány jinými zájmy než přáním snoubenců žít společně. Patriarchální rodina se od tohoto momentu začíná rozpadat. Rozvinutá industriální společnost je stále méně hierarchická, moderní doba osvobodila lidi od vazeb na společenskou třídu i na místní komunitu. Matoušek uvádí, že *“výchovnou roli si rodina podržela jen vůči nejmenším dětem. Nejcennějším statkem, který rodina dětem předává, už není majetek, ale vzdělání. Svou úlohu zprostředkovatele kulturních hodnot rodina vykonává nepřímo, volbou školy.”*³¹

V minulém století přestalo být obvyklé, aby se nevěsta stěhovala do domácnosti ženicha. Neolokalita mladých párů zakládajících rodinu a nízká úmrtnost ve středním věku vedla k tomu, že téměř každý manželský pár má vlastní domácnost a tak dnes slovo rodina označuje především manželský pár s dětmi.³²

Možný shrnul nejvýznamnější změny rodiny, které se projeví v druhé polovině dvacátého století:

- *Padl monopol na legitimní sex, který měla rodina v křesťanském kulturním okruhu po staletí. Nejprve se stal legitimní sex předmanželský, poté se začalo zpochybňovat i monopolní právo manželského partnera na sex toho druhého.*
- *Ztráta monopolu na legitimizaci plození dětí. Tento monopol zůstával rodině poměrně dlouho, avšak od počátku sedmdesátých let minulého století ve všech společnostech našeho kulturního okruhu stoupá počet nemanželských dětí.*
- *Výběr manželského partnera byl tradičně v rukou rodičů, kteří volili především s ohledem na zachování společenského postavení rodiny, majetku a kulturního*

²⁹ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*, s. 18.

³⁰ Srov. ŠULOVÁ, L. *Člověk v rodině*, in Výrost J, Slaměník I. *Aplikovaná sociální psychologie I*, s. 322.

³¹ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s.24.

³² Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 258.

habitu. Takovýto výběr přispíval ke stabilitě společnosti. Původní rodina má dnes velmi oslabený vliv na potenciální status prokreační rodiny díky posílené hodnotě svobodné volby a díky individualistickému klimatu v současné společnosti.

- *Manželství již není považováno za nezrušitelnou instituci, je pojmáno jako občanská smlouva, která je vypověditelná. Je založená na lásce a sexuální přitažlivosti.*
- *Dělna práce a rozvoj speciálních institucí vyvlastnily rodině řadu tradičních funkcí (produkční, výchovná, péče o nemocné). Nenahraditelná je doposud pouze v poskytování citového bezpečí.*
- *Díky účinné a masově dostupné antikoncepci klesá porodnost. Nejčastějším typem rodiny v mnoha zemích našeho kulturního okruhu je rodina s jedním dítětem, stoupá podíl dobrovolně bezdětných.*
- *Mění se pojetí mužské a ženské role, profesní kariéra se pro ženy stává stejně důležitou jako pro muže. Péče o děti nenaplňuje celý dospělý život, několik let věnovaných mateřství se v prodlužujícím se životě stává jen poměrně krátkou epizodou³³.*

Také sociolog Jan Keller hovoří o jevu, který nazývá sociálním vyvlastněním rodiny. Tvrdí, že domácnosti a rodině bylo odňato vše, co ji nutilo držet pohromadě. Ačkoliv stát vydává rodinu za svůj základ současná rodina je podle Kellera „*mrzáček, který přežil frontální útok novověkého státu*“.³⁴

1.2.3.1. Padesátá léta

Konec druhé světové války přinesl vlnu porodů, rodily se děti, jejichž narození bylo za války odkládáno³⁵. Snižoval se věk zahájení pohlavního života, postoje veřejnosti k předmanželskému sexu nebyly po válce příliš liberální, a tak se začal snižovat průměrný věk v době prvního sňatku. Padesátá léta bývají označována také jako dekáda rodiny. Vládla představa o rozkvětu pevné, šťastné dvougenerační rodiny, manželského páru s tradičně oddělenými a vzájemně se doplňujícími rolmi muže a ženy a s alespoň třemi dětmi. V realitě je to ovšem právě konec tohoto desetiletí, kdy došlo ke snižování

³³ MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 23.

³⁴ KELLER, J., *Nedomyšlená společnost*, s. 58

³⁵ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 50.

počtu dětí v rodině a nastalo zvyšování počtu rozvodů.³⁶ Tradiční smysl manželství – rodinná povinnost – se definitivně transformoval do manželské lásky. Do popředí se dostává tematika role ženy a otázky jejího rovnoprávného postavení. Životní úroveň obyvatelstva se začíná ve druhé polovině padesátých let zvyšovat, spolu s tím se zvyšují konzumní aspirace rodin a také možnosti jejich naplnění.³⁷

1.2.3.2. Šedesátá léta

Definitivní konec poválečného baby boomu nastal v průběhu šedesátých let, kdy nejprve ženy žijící v manželství začaly odmítat porody dalších dětí – právě v této generaci klesaly počty porodů ve třetím a vyšším pořadí.³⁸ Generace, která dospívala v šedesátých letech minulého století, byla mimořádně početně silná, odhodlaná prosadit svůj systém hodnot. Odmítla rodinnou rétoriku jako pokryteckou, a kladla otázku po samém smyslu tradiční rodiny.³⁹ Zvýšil se podíl mládeže, která měla sexuální zkušenost ještě před sňatkem, a dále se snížil věk v době prvního sexuálního styku. Nové antikoncepční technologie, kterými byla hormonální perorální antikoncepce a znovuoobjevení nitroděložního tělíska spolu s legalizací sterilizace a potratů definitivně oddělily sex od početí. Ženy tak získaly naprostou autonomii v otázkách reprodukce.⁴⁰ Sociolog Ivo Možný k tomu poznamenává: „*Vynález antikoncepce, jež dává ženě do rukou suverénní rozhodnutí o tom, zda, kdy a kolik bude mít dětí, má pro lidstvo epochální význam, srovnatelný snad s ovládnutím ohně, nebo vynálezem kola. Je to hluboká civilizační změna, které jsme zatím příliš blízko, abychom její význam plně pochopili*“.⁴¹

1.2.3.3. Sedmdesátá a další léta

Masově užívaná a stále efektivnější antikoncepce prodloužila nejen interval mezi prvním porodem a sňatkem, ale také interval mezi prvním a druhým porodem. Porody ve vyšších pořadích začaly být výjimečné. Na počátku 70 let minulého století došlo v mnoha západních zemích k úplné liberalizaci potratových zákonů. Prvosňatečnost se začala snižovat, průměrný věk v době prvního sňatku se zvyšoval. Rozšiřoval se trend upouštění od sňatku, a to i v případech, že se v soužití narodily děti. Tomu napomáhala

³⁶ Srov. tamtéž, s. 20.

³⁷ Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou*, s. 182.

³⁸ Srov. tamtéž, s. 186.

³⁹ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 21.

⁴⁰ Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou*, s. 184.

⁴¹ MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 194.

opatření sociální politiky mnoha států, která byla prostřednictvím nejrůznějších přídavek, výhod a úlev vstřícná vůči svobodným matkám. Individualizace života vedla k tomu, že se objevovala dobrovolná bezdětnost, která dodnes nalézá stále širší okruh vyznavačů.

Všechny tyto procesy dokládají, jak dramaticky se změnil pohled na manželství a rodinu. Cílem manželství již není prokreace, ale egalitární partnerský vztah, v němž je nejdůležitější hodnotou štěstí jedince.⁴²

Prakticky ve všech společnostech našeho kulturního okruhu došlo k výraznému poklesu porodnosti vesměs pod míru prosté reprodukce, která předpokládá, jako kulturně žádoucí model alespoň dvoudětnou rodinu. Jen tak se udrží průměrná porodnost na 2,1 narozených dětí na jednu ženu, což je úroveň nezbytná k prosté reprodukci populace.⁴³

1.3. Péče o dítě a role matky

Stejně jako rodina, procházel i způsob péče o děti velkými změnami. Vztah rodičů k dětem byl po staletí poznamenán vysokou kojeneckou úmrtností, rodiče nemohli investovat tolik citu ke každému narozenému dítěti. Kdyby pro ně byla smrt dítěte takovou ranou, jakou utrpí rodiče smrtí dítěte dnes, překročila by častá smrt jejich lidsky omezenou schopnost snášet utrpení. Jejich vztah k jednotlivým dětem musel být nutně podle současných měřítek méně vřelý a láskyplný. A protože rodiče své děti tolik nemilovali, mnoho dětí umíralo na nedbalost a špatnou péči⁴⁴. Elisabeth Badinterová, která popisuje způsob péče o děti ve Francii od 17. století po současnost, uvádí: „*Matky se málo zajímaly o své děti ne proto, že děti umíraly jako mouchy. Naopak, děti umíraly v tak velkém počtu proto, že se o ně matky nezajímaly.*“⁴⁵ Pohled na smrt dítěte se velmi lišil od dnešního. Smrt dítěte byla věcí tak obvyklou, že se jí ani nenarušil rytmus každodenního života.⁴⁶ Naopak, pokud rodiče projevovali nad smrtí svého dítěte větší zármutek, považovalo se to za něco výjimečného.⁴⁷

Ve Francii osmnáctého století nebylo zvykem pečovat o malé děti v rodinách, kde se narodily. Děti byly odkládány ke kojným. Tato praxe byla běžná v celé společnosti.

⁴² Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou*, s. 188.

⁴³ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 148.

⁴⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*, s. 42.

⁴⁵ BADINTEROVÁ, E. *Materská láska*, s. 60.

⁴⁶ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*, s. 51.

⁴⁷ Srov. BADINTEROVÁ, E. *Materská láska*, s. 62.

Nižší společenské vrstvy k tomu zřejmě tlačila ekonomická situace rodiny (bylo výhodnější, aby matka pracovala), u vyšších vrstev šlo o záležitost módy.⁴⁸ Badinterová popisuje pro nás neuvěřitelný přístup: „*Kojenec byl rodičům zjevně na obtíž a pochopitelně ho, až do odstavení, dali na opatrování k placené kojné. Matky však šly dále, protože odmítaly děti jako takové, v každém věku. Dítě překáželo nejen v manželském životě, ale i ve společenském životě. Starat se o dítě není zábavné a není to šik.*“⁴⁹ Dětsví, jako fáze životního cyklu vůbec neexistovalo, na dítě se hledělo jako na malého dospělého a jeho dospělost začínala mnohem dříve než je tomu dnes. Jakmile děti trochu fyzicky vospěly, což bylo mnohdy ve věku okolo pěti let, začaly vykonávat jednoduché pracovní úkony po boku dospělých.⁵⁰ Rozšířeným zvykem bylo posílat děti ve věku 7 až 9 let do služby či do učení. Vlastní děti chodily k cizím lidem do služby a do vlastního domu se braly jiné děti – při posluhování se děti měly přiučit „dobrým způsobům“ a snad i práci v domácnosti, která byla v té době samostatnou výrobní a hospodářskou jednotkou. V západoevropských městských rodinách obyčej dávání dětí do služby mizel postupně v 16. a 17. století s rozšiřováním školní docházky.⁵¹

Změna v přístupu k dětem přichází až teprve na konci osmnáctého století. Doboví autoři píší řadu publikací, kde nabádají matky k lepšímu chování ke svým dětem (úplný opak, než do této doby).⁵² Tehdy se teprve dítě stává nejdrahocennějším majetkem, bytostí, kterou nelze nahradit. Jeho smrt se prožívá jako tragedie, která se začne dotýkat nejen matky, ale i otce.⁵³ Celé 19. století se neslo v duchu vydávání odborných příruček které se věnovaly těhotným ženám, porodu a péči o dítě. Jejich tvůrci velebili mateřství, hovořili o jeho vznešené funkci a poslání ženy být matkou. Postupně se začalo usuzovat, že vztah mezi matkou a dítětem je výjimečný, mnohem intimnější a důležitější než vztah dítěte s otcem, a že pouze matka dokáže správně reagovat na potřeby dítěte. Vytvořilo se povědomí, že matka od přírody musí nejen dítě mít, ale je jí vlastní ho i vychovávat.⁵⁴

Také Sigmund Freud zdůrazňuje jedinečnou roli matky, která je podle něj prvním a nejmocnějším objektem lásky a vzorem všech dalších vztahů. Otec vystupuje pouze

⁴⁸ Srov. BADINTEROVÁ, E., *Materská láska*, s. 45.

⁴⁹ Tamtéž, s. 68.

⁵⁰ Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou*, s. 77.

⁵¹ Srov. HORSKÁ, P. *Dětsví, rodina a stáří v dějinách Evropy*, s. 317.

⁵² Propagátorem mateřské lásky a péče o dítě v rodině byl J. J. Rousseau, on sám ale paradoxně dal své děti na výchovu, i přes odpor své ženy. Srov. BADINTEROVÁ, E., *Materská láska*.

⁵³ Srov. BADINTEROVÁ, E., *Materská láska*, s. 152.

⁵⁴ Srov. BADINTEROVÁ, E. *Materská láska*, s. 179-220.

symbolicky, jeho význam pro vývoj dítěte je podceňován. Psychoanalýza učinila z matky prvořadou příčinu psychické rovnováhy dítěte.⁵⁵

Po druhé světové válce publikoval anglický pediatr a psychiatr John Bowlby svou teorii o významu vazby matky a dítěte. Svou tezi založil na studiu dětí, které byly odloučeny od svých matek, protože byly během války evakuovány na venkov. Došel k přesvědčení, že dlouhodobá anebo trvalá deprivace dítěte bez mateřské péče vede k psychické i fyzické retardaci, špatné socialibilitě. Jeho základní myšlenka byla ve zjednodušené formě široce medializována pod heslem: Zdravý vývoj je bez matky vyloučen.⁵⁶ Toto tvrzení bylo později částečně vyvráceno. Lze nicméně shrnout, že zásadní podmínkou sociálního vývoje člověka je brzké vytvoření trvalých vazeb s jinými lidmi.⁵⁷

1.4. Česká rodina

Česká společnost náležela svým rodinným chováním po staletí k západnímu typu sociálního života⁵⁸ i s jeho reprodukčními vzorci a strategiemi. Charakteristický pro ni byl pozdější věk sňatku (pro muže okolo třiceti a ženy okolo dvaceti pěti let), s tím spojený vyšší věk prvorodiček a vysoký podíl celoživotně svobodných (mezi deseti a patnácti procenty). Tento vzorec zajišťoval i bez antikoncepce jen mírný populační růst a také to, že se děti rodily převážně do rodin, které měly alespoň elementární ekonomický základ pro jejich zabezpečení. Spolu s modernizací rodiny se rozběhl i vzestup rozvodovosti a pokles porodnosti, už na počátku třicátých let minulého století celková porodnost poprvé klesla pod dvě děti na jednu ženu.⁵⁹

Totalitní režimy, které u nás od roku 1938 do roku 1989 panovaly, deformovaly jak morálku jednotlivce, tak rodinné vztahy.⁶⁰ Totalitní nacistický režim si rodiny nijak nevážil a komunisté ještě méně, ti v rodině viděli podněcovatele a přenašeče nerovnosti. Tyto režimy sice podporovaly porodnost, ale obávaly se rezistence rodinné buňky.⁶¹ Čím je stát totalitnější, tím víc usiluje o proniknutí do rodiny a z rodiny dělá věc

⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 241.

⁵⁶ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 185.

⁵⁷ Srov. GIDDENS, A., *Sociologie*, s. 47.

⁵⁸ Typologie dle Hajnala o dvou typech evropské rodiny, západoevropském a východojižním. Západoevropský – existence nukleární rodiny, poměrně slabé příbuzenské vztahy v rámci širších rodin. Děti odchází z rodin časně a nastupují do služby v bohatších rodinách. Východojižní – časně sňatky, velké domácnosti s nejstarším členem v čele, děti vytvářejí domácí pracovní sílu. Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou*, s. 93.

⁵⁹ Srov. MOŽNÝ, I. *Česká společnost*, s. 23.

⁶⁰ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 47.

⁶¹ Srov. SULLEROTOVÁ, E. *Krize rodiny*, s. 10.

veřejnou, a tak se výchova dětí se z rodin měla přesunout do kolektivních zařízení a v rámci nastolování beztřídní společnosti měly být odstraněny i rozdíly mezi pohlavími.⁶² V padesátých letech minulého století komunistický režim usiloval o to, aby si manželé vzájemně nepatřili, děti neměly povinnost poslušnosti k rodičům, mohly, či dokonce měly udat vlastního otce. Každý člen rodiny měl být začleněn do nějaké masové organizace.⁶³

1.4.1. Česká rodina v období socialismu

I v českých zemích přichází po druhé světové válce baby boom, posiluje se tendence k neolokalitě a nukleární rodině. Pro hospodářský rozkvět byly u nás mimořádně příznivé předpoklady: vysoká výchozí úroveň průmyslové infrastruktury, která byla orientovaná na spotřební průmysl a ve většině případů nebyla zničena ani bombardováním ani frontou. Pracovní síla u nás nebyla decimována jako jinde v Evropě, muži nebyli mobilizováni k účasti na válečných frontách. Konjunktura, která by mohla vynést Československo v životní úrovni na čelo evropských společností, byla zlomena komunistickým pučem a následnou devastací produktivních sil společnosti.⁶⁴

Česká republika se v období po druhé světové válce začala výrazně odlišovat od evropských demokratických zemí. Po celou komunistickou etapu byl pro Českou republiku, obdobně jako pro ostatní státy socialistického bloku, příznačný nízký věk vstupu do manželství a po sňatku zpravidla následovalo v krátké době narození potomků, nejčastěji dvou. Významná část sňatků byla urychlena nebo vynucena těhotenstvím partnerky. Současně se stal rozvod obecně přijímaným řešením manželských neshod a rozvedená žena měla dokonce vyšší status než žena, která nikdy do manželství nevstoupila. Soužití dvou lidí bez toho, aby spolu uzavřeli sňatek, bylo společností tolerováno spíše u lidí, kteří již manželstvím prošli. S další svatbou již jedinec nezískával žádné výhody, naopak mohl přijít např. o vdovský důchod.

Počet dětí připadajících na jednu ženu se snižoval až do počátku 60. let, kdy byl tento klesající trend přerušen krátkým obdobím stagnace a vzestupu. Další vzestup plodnosti následoval až v polovině 70. let v souvislosti s přijetím pronatalitních opatření a s obdobím normalizace, kdy se lidé v důsledku politických změn uzavírali více do

⁶² Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s.47.

⁶³ Srov. SULLEROTOVÁ, E. *Krize rodiny*, s. 10.

⁶⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*, s. 43.

rodiny. Nejvyšší plodnost a nejvyšší počet dětí připadly na rok 1974 (2,47 dětí na jednu ženu).⁶⁵

V případě prvních manželství existovala výrazná podpora ze strany státu – především pro mladé.⁶⁶ Novomanželské půjčky se dávaly pouze těm, kdo uzavřeli manželství do věku třiceti let, za každé narozené dítě se odmazávala část dluhu, pokud bylo dítě narozeno do třiceti let věku manželů a přežilo jeden rok.⁶⁷ Člověk, který neuzavřel sňatek, a neměl rodinu, mohl jen stěží pomyslet na to, že by na něj v pořadnicích na byt mohla přijít řada. Od sedmdesátých let dvacátého století byla pro českou společnost charakteristická velmi vysoká úroveň sňatečnosti, vysoká plodnost na samém počátku reprodukčního období a vysoká rozvodovost.⁶⁸

Ke všem těmto vysokým ukazatelům musíme přidat ještě vysokou míru potratovosti. Na tuto situaci měla vliv poměrně liberální legislativa (zákon z roku 1957), přestože do roku 1987 se tzv. interrupční komise snažily interrupce ovlivňovat a monitorovat. Zákon byl přijat údajně v zájmu ochrany zdraví ženy, praxe interrupčních komisí však ukázala, že převažovaly spíše sociální důvody jako např. bytová tíseň, více dětí, u nevdaných žen stačil pro uměle přerušené těhotenství rodinný stav ženy. Většina žádostí (dlouhodobě přes 90 %) byla vyřízena kladně. Tento fakt přispěl k tomu, že společnost vnímala interrupce jako legální regulaci počtu dětí. Nespokojenost s fungováním a účelem interrupčních komisí vyústila nakonec v jejich zrušení v roce 1987. To se promítlo do zvýšení počtu interrupcí v roce 1988, kdy bylo zaznamenáno jejich historické maximum (110 tisíc). Na vysoké úrovni potratovosti se rovněž podílel velmi nízký stupeň používání antikoncepce předepsané lékařem⁶⁹. Interrupce tak byly nesprávně chápány jako jeden z prostředků „antikoncepce“, ukončující neplánované těhotenství.⁷⁰

⁶⁵ Srov. PALONCYOVÁ, J. *Změny české rodiny: mladá generace a demografický vývoj*, [online]. s.33, [cit.2011-01-29]. Dostupné na WWW: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/palon.pdf>.

⁶⁶ Srov. CHALOUPKOVÁ, J., ŠALAMOUNOVÁ, P. *Postoje k manželství, rodičovství a rolím v rodině v České republice a v Evropě*, [online]. [cit.2011-01-29]. Dostupné na WWW: http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/210_1chalou47%20pro%20tisk.pdf.

⁶⁷ Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou*, s. 225.

⁶⁸ Srov. tamtéž, s. 214.

⁶⁹ Podle údajů Ústavu zdravotnických informací a statistiky užívalo v roce 1990 antikoncepci ve fertilním věku pouze 17 % žen, v roce 2001 však již 42 %.

⁷⁰ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Národní zpráva o rodině*, [online]. s. 32, Poslední aktualizace: 2005-29-04, [cit. 2011-01-29] Dostupné na WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf.

1.4.2. Specifika předškolní výchovy

Zatímco poválečná prorodinná Evropa zavrhovala jesle - rozhlasové pořady, knihy i články v tisku rozebíraly „těžké dopady“ zaměstnanosti matek na malé děti⁷¹, komunisté usilovali o dosažení co nejvyšší zaměstnanosti žen, ta byla pro většinu rodin i ekonomickou nutností, rodina již nevystačila s jedním příjmem. Ženám byl odchod od dětí do zaměstnání prezentován jako cesta jejich emancipace, realizoval se program na osvobození ženy od handicapu mateřství výstavbou školek a jeslí (nabízela se i celotýdenní péče)⁷².

V padesátých letech minulého století čeští pedagogové a psychologové považovali dětský kolektiv v jeslích, vedený školenou pečovatelkou za daleko přínosnější pro rozvoj dítěte, než diletantsky prováděná péče o dítě v rodině. A tak rychle přibývalo matek, které každý den budily své dítě před pátou ráno a odkládaly je do jeslí před nástupem na ranní směnu.

Od poloviny šedesátých let se mateřská dovolená začala prodlužovat, stát totiž zjistil, že matky malých dětí velice často v zaměstnání absentují a že náklady na jedno místo pro dítě v jeslích jsou vyšší než kapitalizovaná nadhodnota z práce zaměstnané ženy.⁷³ I zdejší psychologové objevují význam pevné citové vazby mezi matkou a dítětem⁷⁴ a i díky prokazatelně větší nemocnosti dětí v jeslích⁷⁵ se už koncem šedesátých a počátkem sedmdesátých let setkáváme se snahou omezovat kapacity v těchto zařízeních. Odborná i laická veřejnost se postupně ujednotila v postoji, který se v současné době projevuje téměř vymizením jeselských zařízení. Tento postoj souvisí s prodloužením délky mateřské dovolené a délky pobírání rodičovského příspěvku na tři roky (později na čtyři). Mnoho žen využilo možnost zůstat déle doma s dítětem na mateřské dovolené a zároveň došlo v průběhu 90. let k výraznému poklesu porodnosti⁷⁶. Dle Šulové lze předpokládat, že v budoucnu budou jesle opět využívány masivněji

⁷¹ Srov. SULLEROTOVÁ, E. *Krize rodiny*, s. 27.

⁷² Je zajímavé, že v řadě západoevropských zemí se trend odkládání dětí do jeslí v již od 3. měsíců věku rozvíjí hlavně v posledních desetiletích. Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*, s.171.

⁷³ MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 183.

⁷⁴ Srov. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*, s. 72.

⁷⁵ V roce 1966 srovnávací studie nemocnosti dětí v jeslích a v rodinách zjišťuje 2-3krát vyšší nemocnost dětí v jeslích. Srov. KUBÁT, K., SYROVÁTKO A., in ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*, s.166.

⁷⁶ Srov. MAŘÍKOVÁ, H.. *Kombinace pracovního a rodinného života v ČR*, [online]. s 22 [cit.2010-12-18]. Dostupné na WWW:

<http://studie.soc.cas.cz/index.php3?lang=cze&shw=25904%20zformatovany%20text%208%20pro%20tis k.pdf>.

vzhledem k vysoké zaměstnanosti žen, finanční situaci mladých rodin, snaze žen se profesně realizovat a také vzhledem k vysoké kvalitě jeslí v ČR.⁷⁷

1.4.3. Aktuální situace

Reprodukční strategie žen, které vstupovaly a vstupují do věku potencionálního mateřství po změně politických a ekonomických poměrů na počátku devadesátých let, se podstatně liší od reprodukčních strategií předešlých generací. Otevření společnosti a ekonomiky prudce zvýšilo hodnotu ztracených příležitostí, které je s raným rodičovstvím spojováno. Nově se nabídla možnost cestovat, vynořila se možnost podnikat a zvýšila se dostupnost univerzitního vzdělání. Konzumní aspirace začaly výrazně přesahovat reálné možnosti. Mladí lidé začali odkládat sňatek a rodičovství, věk prvního sňatku i věk prvorodiček se začal přibližovat historicky obvyklému věku, a tím i věku obvyklému ve vyspělých zemích našeho civilizačního okruhu.⁷⁸

Mezi odborníky neexistuje jednotný pohled na to, čím jsou změny způsobovány, a tudíž ani na to, jak bude vypadat budoucí vývoj. První směr považuje za hlavní důvod současného vývoje změnu hodnotových orientací nejmladší generace. V budoucnu by podle této teorie mělo docházet k realizaci odkládaných sňatků i porodů. Jejím hlavním představitelem je sociolog Ladislav Rabušic. Těžištěm proměn je podle něj především zvyšování důrazu na autonomii, svobodu, rovnost příležitostí mužů a žen. Rabušic uvádí, že mladá generace zaujímá ve srovnání se staršími věkovými skupinami liberálnější přístup k manželství a rodičovství, méně často uvádí, že děti mají vyrůstat v manželství a úplné rodině, a je celkově tolerantnější k nesezdanému soužití i k rozvodu. Mladá generace rovněž podle zjištění tohoto výzkumu vyjadřuje slabší podporu tradiční identifikaci žen s rodinou a mateřstvím.

Další skupina demografů a sociologů v České republice zastává názor, že za současnými změnami reprodukčního chování stojí především zhoršení ekonomických podmínek, zvláště mladých rodin. Podle demografky Jitky Rychtařikové je hlavní rozdíl mezi Českou republikou a vyspělými zeměmi v rychlosti změn. Zatímco na Západě sledované změny probíhaly jako postupný proces v průběhu deseti let, na Východě hodnoty ukazatelů plodnosti a sňatečnosti poklesly během dvou až tří let. Dále nachází i jiné příčiny poklesu, než které působily na Západě. „Ani šíření ‚západních vzorců s důrazem na jednotlivce‘ není pravděpodobně hlavním vysvětlujícím činitelem

⁷⁷ Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*, s.167.

⁷⁸ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 261.

stávajících trendů. Vnější podmínky pro založení rodiny a zodpovědnou výchovu dětí se podle Rychtaříkové „fakticky zhoršily“.⁷⁹ Zastánci tohoto přístupu se domnívají, že příčinou proměn v režimu reprodukce obyvatelstva je hrozící nezaměstnanost, snížená úroveň sociálního zabezpečení a snížená životní úroveň obyvatelstva, změněné reprodukční chování je tak pragmatickou reakcí na vysoké náklady transformace naší společnosti.⁸⁰

Změny v chování mladých lidí jsou nejspíše průsečíkem obou výše popsáných faktorů. Změna ekonomických podmínek měla vliv především na generace, kterým bylo v době přechodu k demokracii mezi osmnácti a pětadvaceti lety. Tito lidé by pravděpodobně za nezměněných ekonomických podmínek pokračovali v tradičním modelu reprodukčního chování a část z nich tak skutečně ještě učinila. Změny hodnotového systému se pak projeví u generací nezatížených dospělým životem v socialismu. Svobodný přístup ke vzdělání a k osobní kariéře berou tito lidé jako samozřejmost, a odsouváním zakládání rodiny do vyšších věků tak kopírují proces, který v západní části Evropy započal už v šedesátých letech.⁸¹

Pokles atraktivity a stability manželství měl za následek rozšíření alternativních forem soužití, změnila se i funkce a vnitřní struktura manželství, role obou partnerů v něm a povaha vztahů mezi nimi. V rovině postojů dochází v České republice k poklesu významu sociální instituce manželství jakožto přirozené základny pro plození a výchovu dětí.⁸² Pokles atraktivity a stability manželství měl za následek rozšíření alternativních forem soužití, změnila se i funkce a vnitřní struktura manželství, role obou partnerů v něm a povaha vztahů mezi nimi. Potřeba legitimizovat početí dítěte sňatkem slábne, nesezdané soužití je veřejným míněním všeobecně přijímáno.⁸³

Založení rodiny bylo donedávna zcela přirozenou osou životního projektu. I bezdětné ženy žily až na malé výjimky v rodinách, jako tety, chůvy, služebné. Na konci minulého a počátku tohoto století se situace mění, vzniká životní styl „singlovství“, jako plně legitimní a veřejně prezentovaný sociální habit, stejně

⁷⁹ Srov. CHALOUPKOVÁ, J., ŠALAMOUNOVÁ, P. *Postoje k manželství, rodičovství a rolím v rodině v České republice a v Evropě*, [online]. s. 14 [cit. 2011-01-29]. Dostupné na WWW: http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/210_1chalou47%20pro%20tisk.pdf.

⁸⁰ Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou*, s. 205.

⁸¹ Srov. ŠAMANOVÁ, G. *Hodnota dítěte v individuálním životě a pro společnost*, [online]. [cit. 2011-01-29]. Dostupné na WWW:

http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100061s_Hodnota%20dite%20v....pdf

⁸² Srov. MAREŠ, P. *Hodnota dítěte v životě českých rodin*, in: SIROVÁTKA, T., HORA, O. *Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti*, s. 103

⁸³ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 263.

oprávněný pro obě pohlaví. Pozdní kapitalismus vyžaduje maximálně pohyblivého člověka a rodina svazuje. Mnoho lidí je přesvědčeno, že úspěch je to nejlepší, co mohou od života očekávat, děti tuto možnost omezují. Vzhledem k tomu, jak uvádí Možný, že: „*sexuální slast má lepší marketing než radosti rodičovství*“, můžeme předpokládat, že počet lidí vyznávajících tento životní styl bude vzrůstat.⁸⁴

1.4.3.1. Preferovaný počet dětí v České republice

Pronatalitní postoje jsou v naší zemi na ústupu. Lidé hodně slevují z představy mnohočetné rodiny a většinou se vyslovují pro dvě děti „aby si tyto mezi sebou mohly vytvořit vztah“, ale v reálu ani tohoto počtu většinou nedosahují.⁸⁵ V zemích s nízkou a velmi nízkou úhrnnou plodností, ke kterým se Česká republika v posledních desetiletích řadí, inklinuje preferovaný počet dětí k dvoudětnému modelu – silně percipované preferenci dvou dětí, které se dožijí dospělosti (zjednodušeně řečeno k pojetí „jedno dítě je málo a tři děti jsou moc“).⁸⁶

Ideální počet chtěných dětí, tedy počet dětí, které by si lidé přáli, kdyby nebyli ovlivněni okolnostmi, je poměrně vysoký, dosahuje hodnoty výrazně vyšší než dvě děti.⁸⁷ Je třeba zdůraznit, že dlouhodobé reprodukční ideály a preference jsou nicméně slabým nástrojem pro predikci v budoucnu realizovaného reprodukčního chování. Reflektují totiž internalizované normy, hodnoty a životní preference, které však nemusí být ve skutečnosti naplněny a realizovány.⁸⁸ I když preferovaný počet dětí odráží skutečné jednání, které nakonec vede ke konečnému počtu dětí, jen slabě, dá se říci, že ukazuje na jakousi konstantu – dlouhodobé a konzistentní verbální odmítání modelu bezdětnosti a jednodětné rodiny, byť dobrovolná bezdětnost se dnes pomalu stává

⁸⁴ Tamtéž, s. 286.

⁸⁵ Srov. MAREŠ, P. *Hodnota dítěte v životě českých rodin*, in: SIROVÁTKA, T., HORA, O. *Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti*, s. 105

⁸⁶ Srov. PAKOSTA, P. *Proč chceme děti: hodnota dítěte a preferovaný počet dětí v České republice*, [online]. [cit.2011-02-07]. Dostupné na WWW: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/5b7a99c8c0f63834cd821d8ea66a7702837534ba_PakostaSC2009-5.pdf

⁸⁷ dosahuje hodnoty okolo 2,5 srov. výzkum „Hodnota dítěte“ 2006, autoři Možný, Přidalová Pakosta, HORA, O. *Potýkají se mladí lidé v české společnosti s problémem „chybějících dětí“?* in: SIROVÁTKA, T., HORA, O. *Rodina, děti a zaměstnání v České společnosti*, s. 258.

⁸⁸ Srov. KRÍŽKOVÁ, A., MAŘÍKOVÁ, H., HAŠKOVÁ, H., BIERZOVÁ, J. *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě českých rodičů: plány versus realita*, [online]. s. 51 [cit.2011-02-07]. Dostupné na WWW: http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/251_SS_06_14.PDF

součástí sociální reality a výběrová šetření predikují až pětinnový podíl bezdětných žen ve věku do 39 let⁸⁹.

1.4.3.2. Faktory ovlivňující plánování a realizaci rodičovství

Z faktorů závislých na životním cyklu je pro plánování i realizaci rodičovství důležitý zejména aktuální věk. S rostoucím věkem jednoznačně klesá podíl těch, kteří plánují v budoucnu zakládat nebo rozšiřovat svou rodinu. Také aktuální partnerská situace je důležitým faktorem ovlivňujícím reprodukční plány i chování mužů i žen. Z výzkumu „Rodiče 2005“ totiž plyne, že pro otce i matky (a to i ty s méně než dvěma dětmi) platí, že pokud žijí bez partnera, ambice na přivedení na svět dalšího dítěte se u nich snižují.⁹⁰ Neopominutelný je také vliv partnerské shody na časování rodičovství a počtu dětí. Preference a plány partnerů v interakci mají totiž významný vliv na reprodukční chování jednotlivců i na jejich konečnou reprodukci. Nejmenší ochotu ke kompromisům ohledně reprodukčních preferencí i plánů v partnerství vyjadřují přitom ti, kteří deklarují volbu, jež jde proti společenské normě rodičovství – tedy ti, kteří rodičovství ve svém životě odmítají.⁹¹

Mezi faktory, které ovlivňují reprodukční preference, plány i chování dlouhodobě, patří u žen vzdělání. Již po několik generací platí, že čím vzdělanější žena je, tím méně dětí pravděpodobně bude mít.⁹² Při současném nastavení genderových rolí, trhu práce a dělbě práce v rodině, tím, kdo rodičovstvím na trhu práce ztrácí, je matka, nikoliv otec dětí. Matka tak přichází během péče o dítě o mzdu, kterou by pobírala, kdyby nebyla s dítětem doma, a také ztrácí čas, který by mohla věnovat rozvíjení své kariéry a z ní plynoucí budoucí mzdy. Zahrneme-li pak do úvahy i časování rodičovství, je zřejmé, že s dosažením vyššího vzdělání je spjat také relativně pozdější vstup na trh práce a tak i později dosažená ekonomická nezávislost. Ženy s vyšším vzděláním mají větší ambice

⁸⁹ Srov. PAKOSTA, P. *Proč chceme děti: hodnota dítěte a preferovaný počet dětí v České republice*, [online]. [cit.2011-02-07]. Dostupné na WWW:

http://sreview.soc.cas.cz/uploads/5b7a99c8c0f63834cd821d8ea66a7702837534ba_PakostaSC2009-5.pdf.

⁹⁰ Srov. KRÍŽKOVÁ, A., MAŘÍKOVÁ, H., HAŠKOVÁ, H., BIERZOVÁ, J. *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě českých rodičů: plány versus realita*, [online]. s. 53 [cit.2011-02-07]. Dostupné na WWW: http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/251_SS_06_14.PDF.

⁹¹ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Reprodukční preference a bezdětnost v české společnosti ve světle kvantitativních dat*, [online]. s. 27 [cit.2011-02-08]. Dostupné na WWW:

<http://www.soc.cas.cz/info/cz/25017/Kvantitativni-vyzkum.html>.

⁹² Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 269.

uplatnit se na pracovním trhu a rodičovství realizují v pozdějším věku.⁹³ Tím se zkracuje jejich faktické reprodukční období a automaticky klesá pravděpodobnost narození třetího a dokonce i druhého dítěte⁹⁴.

Dalším z významných faktorů, které dlouhodobě ovlivňují reprodukční preference, plány i chování je velikost místa bydliště. Lze říci, že životní styl a podmínky ve větších městech se ukazují jako méně slučitelné se zakládáním vícedětných rodin. Platí totiž, že si lidé ve větších městech přejí menší počet dětí než lidé žijící v menších městech a na venkově. Mezigeneračně silný vliv velikosti místa bydliště na preferovaný počet dětí přetrvává i při odečtení vlivu vzdělání a rodinného stavu.⁹⁵

Nezanedbatelný vliv na reprodukci má také počet dětí v orientační rodině ženy, konkrétně fakt, zda žena vyrůstala jako jedináček.⁹⁶ Nedá se předpokládat, že by ženy, které samy vyrostly bez sourozenců a často v nestabilních rodinách, začaly budovat své životní strategie na tom, že porodí tři anebo více dětí.⁹⁷ Velikost původní rodiny může být chápána jako indikátor toho, kolik peněz, času a energie byli rodiče schopni dětem věnovat a předpokládá se, že děti z malých rodin jsou častěji vedeny k tomu, aby více investovaly do oblastí života jako je práce, nebo vzdělání. Tato tendence může být v českém prostředí posílena i skutečností, že velké rodiny bývají převážně rodiny s náboženskou orientací, ve kterých lze očekávat silnější prorodinnou orientaci.⁹⁸

Lze shrnout, že mezi okolnostmi, které ovlivňují rozhodování českých mužů a žen o založení rodiny, patří jak indikátory strukturální, tak i hodnotové. Konkrétně můžeme rozlišovat například mezi faktory situačními (které zohledňují partnerskou, zdravotní a zaměstnaneckou situaci), faktory ekonomickými (které zohledňují příjmovou a bytovou situaci), faktorem okolí (který zohledňuje zájmy a přesvědčení potencionálních rodičů a také to, zda je jejich okolí orientováno prorodinně či nerodinně) a konečně faktorem touhy po dítěti. Současní mladí lidé se liší od lidí starších generací tím, že kladou větší

⁹³ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Reprodukční preference a bezdětnost v české společnosti ve světle kvantitativních dat*, [online]. s. 15 [cit.2011-02-07]. Dostupné na WWW: <http://www.soc.cas.cz/info/cz/25017/Kvantitativni-vyzkum.html>.

⁹⁴ Srov. MAREŠ, P. *Hodnota dítěte v životě českých rodin*, in: SIROVÁTKA, T., HORA, O. *Rodina, děti a zaměstnání v České společnosti*, s. 113.

⁹⁵ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Reprodukční preference a bezdětnost v české společnosti ve světle kvantitativních dat*, [online]. [cit.2011-02-07]. Dostupné na WWW: <http://www.soc.cas.cz/info/cz/25017/Kvantitativni-vyzkum.html>.

⁹⁶ Srov. HAMPLOVÁ, D., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., PIKÁLKOVÁ, S. *České ženy: vzdělání partnerství, reprodukce a rodina*, s. 91.

⁹⁷ Srov. MOŽNÝ, I., PŘÍDALOVÁ, M., BÁNOVCOVÁ, L. *Mezigenerační solidarita* [online]. [cit.2011-02-08]. Dostupné na WWW: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/mezgen.pdf>.

⁹⁸ Srov. HAMPLOVÁ, D., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., PIKÁLKOVÁ, S. *České ženy: vzdělání partnerství, reprodukce a rodina*, s. 22.

důraz na vliv jejich ekonomické situace na jejich rozhodování o založení rodiny.⁹⁹ Také Hora uvádí, že při rozhodnutí o tom, zda mít či nemít další dítě převládají především finanční faktory, respondenti jeho výzkumu se domnívají, že mít děti je „*ekonomicky náročné*“. Na druhou stranu je ale patrné, že výrazná část respondentů uvádí, že počet dětí, které si přejí mít, by se v závislosti na ekonomických podmínkách nezměnil.¹⁰⁰

Pokud máme shrnout charakteristiky matek dětí třetího a vyšších pořadí, je možné říci, že děti vyšších pořadí se rodí zejména matkám ve věku 30-34 let a často se jedná o ženy rozvedené, případně ovdovělé, které po zániku manželství začnou žít s novým partnerem, s nímž chtějí mít další dítě. Podíly dětí vyššího pořadí mají dále velmi těsnou souvislost s nejvyšším dokončeným vzděláním matek a též s jejich náboženským vyznáním. Vyšší počty dětí mají především ženy deklarující příslušnost k římskokatolické církvi či církvi českobratrské evangelické.¹⁰¹

1.4.3.3. Rodičovství a mateřství v dnešní společnosti

Rozhodnutí o početí dítěte se stalo individuálním aktem a rozhodnutí otázky, „zda a kdy“ nechává moderní společnost v rostoucí míře na samotných rodičích. Individualizuje se i samotné rodičovství – tedy snižuje se zájem širší příbuzenské sítě na výchově dětí a s tím související pomoci rodičům při výchově a péči o děti (to mimochodem znamená, že rodičům stoupají náklady přímé i náklady ušlých příležitostí).¹⁰²

Rodičovství dává člověku obrovskou motivaci, ale také ho ohromně svazuje. Možný označuje přechod k rodičovství za patrně nejvýznamnější přechod v našem životě. Rodičovství určuje životní styl naprosto zásadně. Rodinný habitus je nutně jiný než habitus člověka, který nemusí v každém okamžiku a při všech svých rozhodnutích brát zřetel na to, že nerozhoduje jen o sobě.¹⁰³

Přechod k rodičovství můžeme systematizovat do čtyř aspektů:

⁹⁹ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Reprodukční preference a bezdětnost v české společnosti ve světle kvantitativních dat*, [online]. [cit.2011-02-08]. Dostupné na WWW: <http://www.soc.cas.cz/info/cz/25017/Kvantitativni-vyzkum.html>.

¹⁰⁰ Srov. HORA, O. *Potýkají se mladí lidé v české společnosti s problémem „chybějících dětí“?* in: SIROVÁTKA, T., HORA, O. *Rodina, děti a zaměstnání v České společnosti*, s. 280.

¹⁰¹ Srov. SVOBODOVÁ, K. *Životní situace vícedětných rodin*, [online]. [cit.2011-02-28]. Dostupné na WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_241.pdf.

¹⁰² Srov. PAKOSTA, P., *Proč chceme děti: hodnota dítěte a preferovaný počet dětí v České republice*, [online]. [cit.2011-02-07]. Dostupné na WWW: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/5b7a99c8c0f63834cd821d8ea66a7702837534ba_PakostaSC2009-5.pdf.

¹⁰³ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 285.

- silný kulturní tlak orientovaný zejména na ženu. Sociální status ženy je historicky s mateřstvím těsně svázán a i dnes naráží bezdětná žena na v jejím okolí latentně stále přítomnou otázku po povaze svého stavu: nechce, anebo nemůže mít děti?
- je to přechod, ke kterému dochází i mimovolně. Dítě může být počato i neplánovaně
- přechod k mateřství je nerevokovatelný – dítě se nedá vzít zpět, nebo vyměnit za jiné.
- přechod k rodičovství je přechodem zlomovým, těhotenství připravuje ženu na mateřství fyziologicky, nikoli však sociálně. Narození dítěte není pozvolný přechod, dítě, které dosud nebylo, tu jednoho dne je.¹⁰⁴

Při osvětlování motivů mateřství či rodičovství jsou používány kombinace důvodů akcentující jejich biologické determinanty a důvodů, které korespondují s modelem racionální volby. Připouští se i vliv tlaku společnosti. Konstrukt rodičovství a mateřství má v české společnosti řadu tradičních rysů. Speciálně mateřství je vnímáno především jako zdroj emocí a šance emoce vzbuzovat. Pro ženy se základním vzděláním je typické, že mateřství chápou jako primární životní realizaci, čímž se odlišují od většiny vysokoškolaček, ale i středoškolaček. Hlavní otázkou není „*zda být, či nebýt matkou*“, ale spíše „*jak být současně dobrou a zaměstnanou matkou*“. Mateřství se stává součástí médií šířeného obrazu identity úspěšných žen, aniž by bylo oddělováno od jejich postavení na trhu práce – obraz pracujících a přesto o děti pečujících matek.¹⁰⁵

1.4.3.4. Proč chceme mít děti?

Podle výsledků šetření projektu „Value of children and intergenerational relationship“ – Mladé ženy z roku 2001, nejdůležitější důvody pro početí dítěte leží víc v rovině emočního zisku z rodičovství než v praktické užitečnosti dětí. Jako důvody pro to „mít dítě“ jsou uváděny následující faktory:

¹⁰⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*, s. 125 - 130.

¹⁰⁵ MAREŠ, P. *Hodnota dítěte v životě českých rodin*, in: SIROVÁTKA, T., HORA, O. *Rodina, děti a zaměstnání v České společnosti*, s. 115.

1. *Dítě je zdrojem a předmětem (převážně pozitivních) emocí.* Tento motiv pro přijetí rodičovské role je velmi významný, i přes všechny nevýhody, které rodičovství přináší.
2. *Dítě je přirozená součást, opora, naplnění života a investice.* Rodiče dnes neočekávají od svých dětí, že je budou ve stáří živit, ale to, že je ochrání před osamocením. Ženy mluví o tom, že jim mateřství dalo nové hodnoty a nový smysl života. Dítě je vnímáno i jako zdroj sociálního statusu, popřípadě identity.
3. *Dítě je výrazem kontinuity života.* Skrze dítě je naplňována touha překročit lidský úděl a přispět k pokračování života. Motiv narození představuje, stejně jako motiv smrti, spojení člověka s neznámem, obojí je překročením hranic existence.
4. *Dítě je potvrzením vztahů v rodině.* Mateřství se jeví jako způsob včlenění se do lidských vztahů, předpokládá se, že těhotenství a mateřství mají integrační funkci v partnerské dyádě, oba partnery k sobě těsněji připoutávají. (Jiné výzkumy ovšem dokládají, že to může být i opačně).
5. *Dítě je zábavné a stává se předmětem seberealizace.* Na jedné straně máme příležitost „dostávat“ – jde o osobní rozvoj rodičů, štěstí a lásku, na druhé straně „dávat“ - možnost předávání kulturního a ekonomického kapitálu.¹⁰⁶

1.4.3.5. K důležitosti populační politiky

Jak jsem již zmiňovala, v České republice je dlouhodobě zaběhnutý a preferovaný model dvoudětné rodiny. Více dětí měli zpravidla ti jedinci, kteří se rozvedli, či ovdověli a s novým partnerem si založili další rodinu, a dále ti, kteří se celkově odlišovali svým demografickým chováním – lidé s nejnižším vzděláním, příslušníci romské menšiny, věřící lidé.¹⁰⁷

Pokles porodnosti se stal častým předmětem veřejné debaty. Můžeme očekávat, že v generaci, která teď prochází plodným obdobím, zůstane nejméně čtvrtina žen bezdětná. I kdyby se v příští generaci při podíl těchto žen zmenšil, nebude to mít téměř žádný vliv. Budou-li mít jen jedno dítě (větší změnu lze těžko předpokládat), přes míru prosté reprodukce společnosti nepomohou. Přes tu ji dostávají teprve rodiny alespoň se třemi dětmi. Bylo by potřebné, aby se v časovém rozměru střídání generací změnila

¹⁰⁶ MAREŠ, P. *Hodnota dítěte v životě českých rodin*, in: SIROVÁTKA, T., HORA, O. *Rodina, děti a zaměstnání v České společnosti*, s. 110-112.

¹⁰⁷ Srov. KOCOURKOVÁ, J., RABUŠIC, L. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?*, s. 61.

ekonomická situace i kulturní klima natolik, aby se rodina, která má aspoň tři děti, stala kulturně žádoucím a častěji dosahovaným cílem.¹⁰⁸

O to by se měla snažit populační politika, tu můžeme chápat jako strategii, s jejíž pomocí může stát ovlivnit velikost populace, její strukturu a rozložení.¹⁰⁹ K realizaci cíle této politiky (udržení únosné věkové struktury obyvatelstva) a jejího smyslu (vytváření podmínek pro svobodné rozhodování o rodičovství) je nutné soustředit faktory povahy sociální, psychologické a morální v zájmu dosažení jejich společného vysokého působení. Jen tak se dá vytvořit prostředí příznivé pro rodinu a péči o děti v ní. Rodina s dětmi, má-li dnes i v budoucnu plnit své základní cíle – výchovu a prvotní socializaci člověka, v nichž je nenahraditelná – potřebuje určitou vlastní "lobby", která by ji alespoň částečně chránila před souběhem negativních zásahů zvnějška.¹¹⁰

Reprodukční chování je však široce podmíněný bio-sociální proces. Pro-natalitní opatření jsou pouze jedny z mnoha faktorů, které mohou působit při rozhodování o založení či velikosti rodiny. Vliv těchto opatření nelze oddělit a kvantifikovat. Jejich vliv lze hodnotit pouze v kontextu vlivu ostatních podmínek. Například vliv pronatalitních opatření přijatých v Československu na počátku 70. let nelze hodnotit izolovaně, ale v souvislosti s celkovou společenskou atmosférou tehdejší doby.¹¹¹

Realizovat pronatalitní populační politiku by mělo pro stát znamenat přijetí závazných nezhoršujících se pravidel hry a závazku, že existence dětí v rodině se nestane příčinou poklesu její životní úrovně do pásma chudoby nebo jen těsně nad něj. Nejde o žádný státní paternalismus, o údajné spoléhání na společenskou pomoc při snížení vlastní odpovědnosti. Musí se prostě stát součástí humánní sociální politiky, která klade kvalitu života všech před dosahování úspěchů některých a radost z dětí před kariéru až sobectví.

Děti představují investici do rozvoje společnosti. Společnost bez dětí nebo s omezeným počtem dětí je společností, která ztrácí budoucnost – nejen kvantitativně, ale především kvalitativně ztrátou části intelektuálního a sociálního potenciálu.¹¹² V dětech se společnost reprodukuje a každá systémová změna v socializačních

¹⁰⁸ Srov. MOŽNÝ, I., PŘIDALOVÁ, M., BÁNOVCOVÁ, L. *Mezigenerační solidarita* [online]. [cit.2011-02-11]. Dostupné na WWW: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/mezgen.pdf>.

¹⁰⁹ Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou*, s. 229.

¹¹⁰ Srov. KUČERA, M. *Propulační politika je krok správným směrem* [online]. [cit.2011-02-12]. Dostupné na WWW: <http://www.cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=496>.

¹¹¹ Srov. KOCOURKOVÁ, J. *Má populační politika v České republice perspektivu?* [online]. [cit.2011-02-12]. Dostupné na WWW: <http://www.cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=495>.

¹¹² Srov. KUČERA, M. *Propulační politika je krok správným směrem* [online]. [cit.2011-02-12]. Dostupné na WWW: <http://www.cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=496>.

procesech vnáší změnu do kultury příštích generací. Občanskou společnost kdysi založili lidé, kteří vyrostli s mnoha sourozenci, v rodinách s vysokým stupněm soudržnosti, silně ovlivněných náboženskou vírou. Dnes je v rukou první generace lidí, která vyrůstala v máločetných rodinách a hodnotový systém dospělých často poznávala z televizní obrazovky.¹¹³

Jako jisté „blýskání se na lepší časy“ lze označit fakt, že mezi rodinami s větším počtem dětí výzkumy začínají nacházet větší podíl příslušníků intelektuální elity, než by odpovídalo jejich podílu v populaci. Vesměs vysokoškolsky vzdělané páry bez rozpaků platí za svou prorodinnou orientaci a život se třemi, čtyřmi, pěti dětmi ztrátou kupní síly a profesionálního statusu. Ivo Možný k tomu poznamenává, že takový způsob života, lze chápat jako život v luxusu. „*V době, kdy tradiční znaky luxusu – zlatý šperk, láhev šampaňského(..) – se prodávají se slevou v supermarketech, skutečným luxusem se stávají takové věci jako je schopnost rozdělit si čas podle svého uvážení, věnovat pozornost tomu, co jsem si vybral jako hodné pozornosti, mít kolem sebe volný prostor a v noci nad hlavou nebe, na kterém neony nezaslepily hvězdy.... Mnozí budou souhlasit s tím, že dovolit si mít tolik dětí, po kolika toužím, je výrazem blahobytu, na který ještě naši zbohatlíci vesměs nepřišli.*“¹¹⁴

2. Empirická část

2.1. Cíl výzkumu

Základní výzkumná otázka je zaměřena na motivace žen k vícečetnému mateřství. Cílem zkoumání je zjistit, jaká očekávání a jaké představy o rodině a o naplněném životě vedou matky k zakládání vícečetných rodin. Součástí výzkumu je rovněž reflexe vícečetných rodin z pohledu matek – jak se matky vícečetných rodin v současné době staví k otázce mateřství, rodiny a jejich místa ve společnosti.

2.1.1. Výzkumné otázky

Na základě stanovení výzkumného cíle a formulování výzkumného problému jsem si vytvořila základní výzkumnou otázku, která se postupně rozrůstala do několika dílčích (specifických) otázek. Základní výzkumná otázka tedy zní: **Co vedlo matky k tomu, že**

¹¹³ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*, s. 148.

¹¹⁴ MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 243.

si pořídily více dětí, než je ve společnosti běžné a jak reflektují svoji současnou situaci?

Po prostudování literatury jsem problematiku rozdělila do čtyř oblastí týkajících se rodinného a profesního života. Ke každé oblasti jsem vytvořila několik konkrétních otázek, na které jsem se ptala respondentek. Otázky jsou členěné na pomyslné ose od intimity k nejširší společnosti.

1. Otázky vztahující se k roli matky

Proč jste se rozhodla mít děti?

Co pro vás znamená mateřství a co vám přináší?

2. Otázky vztahující se k počtu dětí v rodině

Jaký počet dětí považujete za optimální a proč?

Jaká pozitiva podle vás vyplývají z většího počtu dětí v rodině?

Jaká negativa s větším počtem dětí souvisí a jakým způsobem je u vás v rodině řešíte?

3. Otázky vztahující se k rodině

Jak vnímáte genderové uspořádání a rozdělení rolí ve vaší rodině?

Jak vnímáte vliv a pomoc širší rodiny?

4. Otázky vztahující se k postavení rodiny ve společnosti

Jak důležitá je pro vás vaše profese a kariéra?

V jaké pospolitosti lidí se nejlépe cítíte? Jaké přátelské svazky považujete za nejdůležitější?

Jak vnímáte postoj společnosti k vícečetným rodinám?

2.1.2. Technika sběru dat a metodika

Odpověď na svou výzkumnou otázku jsem se rozhodla najít v subjektivních výpovědích matek. Zvolila jsem kvalitativní metodologii sběru dat. Kvalitativní metodu považuji tomto případě za vhodnou, protože zjišťuje názory na mateřství u specifické skupiny populace a hlavně se snaží o porozumění, proč se tato skupina vůbec přiklání ke svým názorům.¹¹⁵

Ve výzkumu jsem použila techniku polostrukturovaného rozhovoru a pro interpretaci jsem použila pasáže, které byly pro můj výzkum podstatné.¹¹⁶ Odpovědi

¹¹⁵ ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. A KOL. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, s. 24.

¹¹⁶ STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J., *Základy kvalitativního výzkumu*, s. 19.

respondentek jsem si nahrávala a po přepisu s jejich dovolením použila pro účely výzkumu.

S respondentkami jsem se scházela doma, nebo v kavárně. Některé z respondentek jsou mé přítelkyně, s jinými jsem se seznámila na doporučení svých známých.

2.1.3. Výzkumný soubor

Výzkumný soubor tvoří jedenáct vdaných žen. Dvě ženy jsou provdané podruhé, zbylých devět žije v prvním manželství. Všechny ženy jsou matky alespoň čtyř dětí. Sedm žen z výzkumného vzorku je na mateřské dovolené, jedna žena je v domácnosti, tři ženy jsou zaměstnané. Osm žen se hlásí ke katolické víře, tři ženy jsou bez vyznání.

Ženy, které se mnou hovořily, byly srozuměny s cílem a obsahem výzkumu. Zároveň jsem je ujistila, že v práci budou změněna jejich jména i případně jména jejich manželů, neboť podle mého názoru vede anonymita k větší otevřenosti respondentek.

V následující tabulce (č. 1) uvádím informace o respondentkách.

Tabulka č.1: Sociodemografické charakteristiky respondentek

Jméno	věk	vzdělání	počet dětí	věk dětí
Adéla	38	VŠ	4	7,5,3,1
Alena	32	VŠ	4	7,5,5,2
Anna	39	SŠ	4	14,7,4,1
Hana	43	VŠ	4	17,15,12,7
Jana	37	SŠ	4	13,10,7,3
Jitka	37	SŠ	5	18,17,6,3,1
Katka	36	VŠ	5	8,6,4, 6m,6m
Markéta	42	SŠ	6	17,15,12,10,6,6
Marie	37	SŠ	4	15,13,5,1
Monika	35	SŠ	4	14,12,9,7
Vendula	42	VŠ	5	19,18,11,8,3

Vzorek je samozřejmě příliš malý, než aby se výzkumné výsledky daly zobecňovat na populaci vícečetných matek jako takovou. Z tohoto důvodu jsem také neusilovala o generalizaci daných zjištění, ale zejména o popis zkoumaného jevu. Výsledky výzkumu jsou tedy interpretovány pouze s ohledem na zkoumaný soubor a měly by tvořit určitou mozaiku pohledů na vícečetné mateřství.

2.2. Výsledky sondy

2.2.1. Otázky vztahující se k roli matky

Na otázku, proč se rozhodly mít děti, odpovídaly všechny respondetky tak, že jim to přišlo samozřejmé a přirozené. Většina respondek uváděla, že vždy věděly, že chtějí mít děti:

„Mít děti pro mě nebyla otázka nějakého přemýšlení a rozhodování, ale přirozená součást života. Je zajímavé, že mě asi nikdy možnost, že bych žila bez dětí, vlastně ani nenapadla.“ (Hanka)

„Mít děti považuji za naprosto přirozenou a samozřejmou součást života zdravé ženy. Nebylo to tedy předmětem mého rozhodování.“ (Marie)

„Já jsem děti chtěla vždycky, nikdy mě nenapadlo, že bych děti neměla.“ (Anna)

Jako podstatný ženy uváděly vztah s manželem, dítě je v tomto pojetí vnímáno jako přirozený vývoj jejich partnerského vztahu:

„Mít děti je pro mě podstatou a přirozeným projevem manželství s mým mužem, naší lásky a vděčnosti za náš vztah.“ (Monika)

„Založit rodinu bylo na prvním místě v plánování naší společné budoucnosti po svatbě. Vlastně hned, co jsem se seznámila s mým budoucím mužem, jsem měla jasno, že nejdůležitější pro nás oba je mít děti.“ (Jana)

„Když jsme se s Pavlem vzali, bylo nám hezky. Ale co přišly děti, je nám ještě líp. Prostě mít rodinu je veliký dar!!“ (Adéla)

Z výzkumu vyplývá, že ženy mateřství vnímají jako důležitou hodnotu. Odpovědi respondentek ukazují, že ženy své mateřství silně prožívají a hodnotí ho velmi vysoko. Téměř od všech dotazovaných matek zazněla věta: „...Mateřství je dar...“ Často také považují mateřství za naplnění smyslu života:

„Mateřství pro mne znamená veliký dar, který mi umožňuje smysluplně a plnohodnotně naplňovat život.“ (Marie)

„Je to nejsmysluplnější neviditelná práce, pro mne naproste naplnění života. Rozhodně to je obrovský dar a požehnání.“ (Jana)

Kromě pozitivních emocí, které s mateřstvím spojují, často zmiňují také jeho náročnost:

„Mateřství zahrnuje porod, kojení a základní péči o dítě, což jsou poměrně náročné fáze hlavně fyzicky, taky výchovu, a seznamování se světem, což je zase poměrně náročné psychicky. Kdyby nad tím vším nebyla pravděpodobně vrozená mateřská všeobjímající láska, myslím, že by se to nedalo zvládnout. Mateřství mi přináší veliké pocity štěstí, pocity naplněné lásky, ale i vzteku, pocity prohry, zoufalství a beznaděje.“ (Katka)

„Taky hodně trápení, starostí, únavy. Ale bez toho to nejde.“ (Anna)

Z odpovědí je zřejmé, že si respondentky uvědomují, že mateřství rozvíjí jejich schopnosti a pozitivní stránky jejich osobnosti, vede k sebepoznání:

„Radost, starost, zrcadlo vlastních chyb, cestu k sebezdokonalení, sebevýchovu k toleranci, otevírání nových obzorů – po všech stránkách.“ (Vendula)

„Je to také hledání vlastní identity, schopností, vloh, které mám ani o nich nevím, ale taky svých omezení, hranic a vlastností, které by člověk radši ani neměl. Vždycky jsem si myslela, že jsem celkem klidný člověk. Mateřství mě vyvedlo z omylu - podléhám sklonu k hysterii, nervozitě a cholerickým záchvatům vzteku. Na druhou stranu jsem se naučila řídit větší auto, doučila jsem se hrát v basovém klíči na piáno, teoreticky zvládám hru na housle a prakticky umím uvařit oběd z ničeho.“ (Jana)

Navzdory tomu, že si matky uvědomují i negativní stránky, které se pojí s vícečetným mateřstvím, je zřejmé, že těm pozitivním přiřkládají větší důležitost.

„Jsem šťastná ze svých dětí, ale zároveň v různé míře frustrovaná z neustálé péče o ně; žiju v naprostém neklidu a zmatku ze všech věcí kolem, ze spousty pocitů a vjemů velké rodiny, ale zároveň jsem sama v sobě klidná a vím, že pokud jsem se někdy k něčemu dobře rozhodla, bylo to mít děti.“ (Monika)

2.2.2. Otázky vztahující se k počtu dětí v rodině.

Na otázku: „Jaký počet dětí považujete za optimální“ uvedly všechny ženy vyšší počty, než je běžně uváděný model dvoudětné rodiny. Minimální počet dětí byl tři (tento počet dětí uváděly tři respondentky), nejčastěji uváděný preferovaný počet bylo čtyři až pět dětí. Dvě respondentky sdělily, že žádný optimální počet nedokážou uvést.

Jako pozitiva spojená s vyšším počtem dětí byla často zmiňována větší rodinná pospolitost, silnější vazby mezi sourozenci, jejich schopnost dělit se. To, že děti vyrůstají s větším počtem sourozenců, matky vidí jakou dobrou přípravu na život:

„Jako pozitiva vidím bohatost vztahů, děti spolu sdílejí radosti, úspěchy, také i různé "křivdy" a neúspěchy. Řeší a říkají si zkušenosti nejen ve školních záležitostech, taky ve sportu, obzvlášť u kluků je i dobré "popasování se", přiměřené hecování. Je více parťáků na např. stolní hry, víc legrace.“ (Hanka)

„Vytvoří malé společenství, naučí se hodnotám, které jedináček nemůže vůbec zažít, jejich dětství bude veselejší, zábavnější. Naučí se mezi sebou vycházet, řešit spory...“ (Adéla)

„Myslím, že se děti naučí více tolerance, skromnosti, přizpůsobování se, brát ohledy na druhé, dělit se, pomoci si a starší postarat se o mladší, takže pocit zodpovědnosti a také se naučí prosadit se a vydobýt si své místo na výsluní.“ (Jana)

„Mnohem dřív se naučí, že peníze nerostou na stromě, a že nemůžou mít všechno.“ (Markéta)

Pozitivum, vyplývající z většího počtu dětí v rodině vidí respondentky také ve schopnosti rodičů přistupovat k dětem s nadhledem:

„Nehrozí tolik tzv. hyperprotektivita rodičů, se kterou se stále častěji, nejvíc u jedináčků, setkáváme...“ (Hanka)

„Pozitivum pro rodiče, nutí tě to k většímu nadhledu. Nemáš čas, ani energii na řešení prkotin.“ (Anna)

Jako pozitivní matky vnímají, že ve velkých rodinách se stále něco děje, vyšší počet dětí považují za „zábavný“:

„Že se pořád něco děje, není nuda. Moc se mi líbí, když se třeba všichni sejdeme u oběda. Pocit rodinné pospolitosti.“ (Jitka)

„Pozitiva jsou v tom, že je nás prostě víc, tak není smutno. Prázdný dům je příjemný jen chvíli.“ (Jana)

„A vůbec ta rodina je živá, pořád se doma něco děje, je to fajn. Rozhodně je se čtyřmi dětmi víc legrace než s jedním.“ (Anna)

Při hovorech o negativních stránkách vyššího počtu dětí v rodině byl často jmenován nedostatek času. Matky vnímají, že mají málo času věnovat se každému z dětí individuálně, uvádějí i nedostatek času na své zájmy a na partnerský vztah. Kromě nedostatku času byl také negativně vnímán nedostatek soukromí.

„Největším negativem je pro mne časová náročnost v naslouchání všem dětským postřehům, zážitkům, radostem a problémům – mít na každého čas podle jeho potřeb. Snažím se o to, ale zároveň bojuju za čas pro sebe nebo pro svého manžela. Dáváme si časové limity: mám na tebe 10 minut, přečtu ti teď 2 stránky, tenhle večer je pro nás, budu teď jen s tebou...“ (Monika)

„... občas nestíhám vnímat, když mi něco říkají, ráda bych se někdy věnovala každému zvlášť, ale na to už nezbyvá. Ještě možná mi chybí, že na sebe máme s mužem málo času. Ale snad to doženeme, až vyrostou.“ (Anna)

„Nedostatek soukromí, „množstevní přístup“ k dětem, riziko zapadnutí některého dítěte, které se neumí tolik prosadit.“ (Vendula)

Často zaznívalo, že mít hodně dětí je ekonomicky náročné, několikrát byla zmíněna poměrně velká investice při koupi většího auta. Na druhou stranu finanční náročnost spojenou s větším počtem dětí v rodině matky považují za faktor, který učí děti skromnosti, a schopnosti hospodařit s penězi:

„Ohledne peněz - zatím jsou děti malé a tolik peněz nepotřebují, s věkem to bude horší, až to půjde, budou dělat brigády. Zatím se jim snažíme vysvětlovat cenu peněz, hospodaří s kapesným, ty dvě starší. Samozřejmě dovolenou s pěti dětmi budeme asi plánovat jinak než se dvěma.

Další problém je, že se nevejdeme do auta, to řešíme tak, že jedeme všichni vlakem, nebo jede jen část rodiny a zbytek zůstane doma.... Ovšem 7 je nás teprve 4 měsíce, takže uvidíme.“ (Katka)

„Další negativa můžou být, co se týká rodinného rozpočtu. Obzvlášť, jak děti rostou a studují, přibývá různých zajímavých aktivit a možností, které přeci jen něco stojí. Z vyprávění rodin s dětmi studujícími na vysoké vím, že při větším počtu vysokoškoláků v rodině nápor na finance je dost velký i přes různé brigády, kterými se studentici snaží přispět. Také společné činnosti rodiny jako lyžování, nebo dovolená jsou při větším počtu dětí finančně náročnější. I to vidím ale jako otázku priorit a kompromisů. Kompromis a vedení dětí k respektu k druhým a i ke skromnosti jsou tedy důležité při řešení eventuálních negativ.“ (Hanka)

„Negativa jsou tedy silně limitovaná výškou příjmů. Musím přiznat, že to u nás není tak strašné. Naštěstí žádné výčitky, že nemají značkové džíny a tak. Na druhou stranu se

stalo negativum cestou k pozitivnímu, protože jak můžou, tak si snaží vydělat peníze sami.“ (Markéta)

2.2.3. Otázky vztahující se k rodině

V tomto okruhu otázek se matky zamýšlely nad tím, jak vnímají genderové uspořádání a vymezení mužských a ženských rolí v svých rodinách, a nad tím, jak, zda a nakolik funguje pomoc širší rodiny.

Většina žen se shodovala, že rozdělení rolí v jejich rodinách je spíše tradiční. Všechny matky s dětmi ve věku do tří let jsou na mateřské či rodičovské dovolené, v žádné rodině neuvažovali o možnosti nástupu otce na rodičovskou dovolenou.

„V tuto chvíli je u nás rozdělení rolí v podstatě klasické, jako bývalo kdysi. Muž je živitelem rodiny, žena strážkyní krbu.“ (Hanka)

„Myslím, že s manželem se shodujeme v názoru, že žena vytváří domov a muž se stará o rodinu, především o její finanční zabezpečení. A z tohoto názoru pro nás plynou jednotlivé povinnosti. Manžel je především živitel, takže dost času pojme jeho zaměstnání.“ (Jana)

„No tak u nás je to jasný, tatka je živitel a já se starám o děti a domácnost. Ne, že by to bylo tak striktně oddělený, on se Honza taky stará o děti a dobře, ale nějak se u nás nepředpokládá, že já budu vydělávat peníze, to je prostě jeho starost. A já zase nečekám, že on bude vařit a prát. Nám to ale takhle oběma vyhovuje.“ (Anna)

Všechny ženy vyjadřovaly s takovýmto rozdělením rolí spokojenost. Uváděly, že tradiční rozdělení – „otec živitel, matka v domácnosti“ vyhovuje nejen matkám, ale i otcům vícečetných rodin. Jedna respondentka vyjádřila očekávání, že se rozdělení rolí po skončení mateřské dovolené přizpůsobí tomu, že budou oba chodit do práce:

„Celkem vyrovnaně, ale dokud jsem na mateřské, je většina domácích prací a starost o děti na mě, výdělek na manželovi, s nástupem do zaměstnání se bude rozdělení muset upravit.“ (Alena)

Matky, které jsem oslovila, uváděly, že se otcové zajímají o své děti, aktivně se podílejí na výchově, a co se týká péče o děti, dokážou matku plnohodnotně zastoupit:

„S genderovým rozdělením rolí u nás doma jsem naprosto spokojená. Manžel si uvědomuje, že potřebuju v péči o děti vystřídat a tak máme rozdělené dny v týdnu.“

Některé večery v týdnu mám sama pro sebe a on se stará, taky sobotní dopoledne. Navrhl to sám a dodržuje to. Dokáže se sám postarat úplně o všechno.“ (Jitka)

„Na manželovi ale velice oceňuji, že je schopen mě ve všech rolích zastat, postarat se o děti a o domácnost, dokonce si i uvařit a pověsit vyprané prádlo.“ (Jana)

Na rozdíl od rozdělení rolí v manželství, kde matky vyjadřovaly spokojenost se stávající situací, spolupráce širší rodiny nebyla vnímána jednoznačně kladně. Respondentky mluvily o pomoci širší rodiny většinou ve smyslu hlídání dětí a to zejména ze strany prarodičů. Od prarodičů je podle všeho pomoc svým způsobem očekávána, ne vždy je však očekávání naplněno.

„Pomoc širší rodiny není nijak velká, ale já jsem pozitivní člověk, takže se raduju z toho, co mám a nepláču nad tím, co nemám.“ (Markéta)

„Pomoci širší rodiny si velice vážíme, přestože je převážně materiálního zaměření. Uvítali bychom větší zájem o to být s dětmi.“ (Marie)

„Oni se vždycky radujou, když se nějaké dítě narodí, ale tím to skončí.“ (Jitka)

„Když byly děti velmi malé, uvítala bych určitě mnohem intenzivnější pomoc z obou stran naší širší rodiny.“ (Monika)

„Tchýně je toho názoru, že když jsme si pořídili čtyři děti, tak se o ně máme postarat, a nečekat, že nám bude někdo pomáhat. No tak nečekáme.“ (Anna)

Lépe hodnotily mezigenerační spolupráci respondentky, které (nebo jejich manželé) mají více sourozenců - jejich orientační rodina je podobná rodině prokreační:

„Prarodiče jsou pro naše děti milujícími babičkami a dědečky. Věnují jim hodně svého času. Na to, že mají mnoho vnoučat hodně, na jedné straně 15, na druhé skoro 13, najdou si pro ně čas a nikoho z nich nešidí. Prožívají s námi naše životy, nezasahují do nich, řeknou svůj názor, pomáhají nám. Hlídadají, berou děti k sobě,... . Díky za oboje prarodiče. Vážím si jejich pomoci!“ (Adéla)

„Jinak pomoc širší rodiny vnímáme pozitivně, když je potřeba, daří se nám v tak rozvětvené rodině najít vždycky někoho, kdo je ochoten pohlídat děti.“ (Jana)

„Myslím, že v rámci širší rodiny máme velmi pevné a dobré vztahy, vnímám to jako velmi podstatnou věc. I pro děti je to důležitý výchovný moment – dobré vztahy s prarodiči, tetami, strýci, bratrance, sestřenicemi. (.....)Pomoc s hlídáním dětí při

návštěvě lékaře, výjimečně i večerní hlídání, beru jako neocenitelný dar, hlídání chůvou považuju za poslední variantu, vlastně jsme ji ještě nikdy nevyužili.“ (Katka)

2.2.4. Otázky vztahující se k postavení rodiny ve společnosti

V tomto okruhu otázek opouštíme intimitu rodiny a budeme se věnovat oblastem, které směřují vně a týkají se vztahu matek k okolnímu světu, ke společnosti. Jsou to oblasti týkající se profese a pracovní kariéry, oblasti přátelských či společenských kontaktů. Na závěr se respondentky zamýšlely na tím, jak vnímají postoj společnosti k vícečetným rodinám.

Respondentky se shodují na tom, že v porovnání s rodinou je jejich profesní uplatnění druhořadé, skutečnost, že se nevěnují profesi a budování kariéry ve většině případů nevnímají negativně.

„Necítím to ale jako újmu, být dobrou maminkou, která má čas pro své děti je pro mne důležitější než být dobrou zubní lékařkou.“ (Hanka)

„Po otěhotnění jsem se začala těšit na MD a odchod z kariéry nepociťuju jako újmu, po práci se mi nestýská, prostě jsem přešla do další etapy, kterou si užívám.“ (Katka)

Několik matek se rozhodlo využít dobu strávenou s dětmi ke zvýšení kvalifikace a doplnění vzdělání:

„Já jsem svou mateřskou proložila ročním studiem na zahradnické škole, dvouměsíčním plným úvazkem na lůžkovém oddělení na chirurgii, dobrovolnou prací ve farnosti a několikaletému programu pro děti v mateřském centru. Všude jsem byla ráda a také jsem se odevšad ráda vracela domů s vědomím, že jsem zatím spokojená a vděčná, že můžu být s dětmi doma. Teď studuju dálkově vysokou školu a dovedu si představit, že přijde čas, kdy se začnu těšit do práce. Myslím, že mateřská dovolená ideálně poskytuje čas si uvědomit a utříbit si, kam později zaměřit své kroky a jaká práce by nás naplňovala.“ (Jana)

„Ale studuju vysokou, jednak proto, že mne to docela zajímá a jednak proto, že by se mi to třeba mohlo někdy hodit.“ (Anna)

„Já se zpátky do práce těším. Chtěla bych se vrátit do oboru, kde jsem pracovala, teď studuju dálkově vysokou.“ (Jitka)

Respondentky nepopírají, že pro ně jejich profese má význam, i když ne prvořadý. K jeho legitimizaci používají různé strategie:

„Profese je pro mne dost důležitá, jsem lékařka, nechtěla bych zahodit dlouhé roky studia..“ (Alena)

„Je důležitá pro pocit sebehodnoty, sebeúcty, pocit, že jsem něco a někdo sama o sobě. Vnímám jako důležité, že jsem schopná vydělat peníze.“ (Vendula)

„Moje profese je pro mne důležitá, i když se dá říct, že k ní ještě stále spíš směřuju. Je pro mne velmi důležitá realizace mimo domov. Možná právě pro to, abych byla dobrou a sebejistou matkou, v dobrém slova smyslu, potřebuju přijetí a potvrzení mimo rodinu. Myslím, že tím dávám i příklad svým dětem, dcerám, ukazuju jim, že mateřství není překážkou ve společenském uplatnění, naopak, že mateřská zkušenost je cenná v jakékoli profesi.“ (Monika)

Respondentky uvádějí, že by přivítaly práci na kratší úvazek, možnost získat takovou práci se jim momentálně jeví jako těžko dostupná. To, že práce na poloviční úvazek není společností podporována, vnímají jako diskriminaci matek s malými dětmi.

„Ale bude to těžké, protože chybí poloviční úvazky a máme problém s hlídáním. Sice se do práce těším, ale dovedu si představit, že bych zůstala po mateřské ještě chvíli doma, kdyby to bylo potřeba, kdyby se třeba nejmenší necítil ve školce dobře.“ (Jitka)

„Velmi výrazně však v naší společnosti chybí podpora zaměstnávání matek na zkrácené pracovní úvazky, a pokud ženy z rodin s malými dětmi nechtějí akceptovat plnou pracovní dobu, jsou společností řazeny na úroveň neúspěšných a problémových uchazečů o zaměstnání. Stát tak přichází o pracovní potenciál a zkušenosti žen, schopných pracovat úsporně, efektivně a vytrvale.“ (Monika)

Z hovorů o kontaktech a vztazích mimo rodinu, vyplynulo, že vesměs přikládají velký význam přátelským vztahům, které udržují. Převážně uváděly, že vyhledávají kontakty s lidmi, se kterými je pojí společné zájmy, nebo společné osudy.

„Nejlépe se cítím mezi lidmi upřímnými, pravdivými, otevřenými. Mezi lidmi, kteří mají rádi život, milují své rodiny, věnují se jim. (...) A také s přáteli, se kterými nás spojuje víra nebo děti nebo společné zájmy.“ (Alena)

„Nejčastěji jsme ve styku s rodinami, které mají děti ve věku našich dětí. (...) Jsme spolu rádi, řešíme často podobné problémy, převážně výchovu dětí, a protože máme většinou i podobný žebříček hodnot a priorit, vyhledáváme možnost se vidět a navštěvovat.“ (Jana)

„Scházím se s mamkami vícečetných rodin, známe se z internetové diskuze. Je to pro mne povzbuzení, řešíme podobné problémy a taky je pro mne důležité, že vidím, že problémy druhých jsou někdy daleko závažnější, než ty naše. Tak si pak řeknu, že se máme vlastně hrozně dobře.“ (Jitka)

Jedna respondentka uvádí, že vliv širšího okolí byl důležitý i pro její rozhodnutí pořádit si velkou rodinu:

„Jsme oba katolíci, konvertiti, a máme spoustu spřátelených rodin s hodně dětmi. To mělo asi vliv na to, že máme tolik dětí, to že jsme v okolí viděli příklady velkých rodin, ve kterých panovaly krásné vztahy. Alespoň nám to zvenčí tak přišlo. Ale vážně, mám pocit, že nejspokojenější ženské, které znám, jsou tyhle ty mámy. Spousta mých kamarádek se v životě tak podivně potácí, nejsou moc šťastné, často mají pocit, že jim něco nevyšlo, kdežto tyhle holky to buď neřeší, nebo jim to vyšlo.“ (Anna)

Postoj společnosti k vícečetným rodinám vnímají respondentky převážně jako přátelský, pozitivní. Spíše než s odsuzováním se setkávají s obdivem okolí. U věřících matek je motivace k vícečetnému mateřství pro okolí pochopitelnější, většinová společnost očekává, že věřící lidé budou mít více dětí než nevěřící.

„Obecně bych řekla, že postoj k vícečetným rodinám je spíš udivený, nechápající až negativní. Rodina s více než třemi dětmi je automaticky chápána jako věřící nebo romská, a to nejsme ani jeden případ. Průměrný nevěřící a bílý český občan nechápe.“ (Katka)

„Převážně pozitivní. Sice se často setkáváme s tím, že musíme být asi katolíci, když máme tolik dětí, ale takové to rýpání zažíváme spíše od kamarádů. Od neznámých lidí jsou reakce převážně hezké.“ (Jitka)

„Pohybuju se v kruhu lidí, kde čtyři děti jsou norma, takže když se z této společnosti vzdálím do obyčejného světa, vždycky mě znovu a znovu překvapí, když někde sdělím, že mám čtyři děti, že se tak děsně diví. A když ještě přidám, že bych ráda páté, tak to už nemůžou vůbec pochopit.“ (Jana)

Jisté stereotypy, se kterými většinová společnost přistupuje k vícečetným rodinám potvrzuje i následující výpověď:

„Žádné naše dítě nešlo do školy s řečovou vadou, pravidelně chodí k zubaři, brejlatí a alergici na pravidelné kontroly, ve škole se všichni snaží, hrají na hudební nástroje, chodí na balet, kreslení, fotografický kroužek a stejně jsme ve stejném pytlí jako ti, co akorát pobírají sociální dávky a o děti se nestarají.“ (Markéta)

Několik respondentek uvedlo, že zaznamenaly posun v přijetí rodin s více dětmi, a také, že rodiny s více dětmi jsou nyní obvyklejší, než dříve:

„Postoj současné společnosti k vícečetným rodinám se myslím pomalu posouvá směrem k větší toleranci, situace by mohla být ale ještě lepší.“ (Hanka)

„Mám pocit, že větší rodiny nejsou nic tak strašně raritního, rodiny se třemi dětmi setkávám docela často.“ (Jitka)

„V době, kdy se nám narodila čtvrtá dcera, jsem vnímala ve společnosti pouze dva postoje: buďto naprostý despekt, považování za blázna, za společenskou anomálii nebo naopak nekritický obdiv, až často zbytečně přeháněný. Postupem doby se vícečetné rodiny stávají častějšími, nejsou už doménou sociálně slabších občanů nebo výhradně lidí z křesťanského prostředí. Z bližšího okolí vnímám většinou sympatie.“ (Monika)

Negativně matky vnímají nastavení takzvaného „rodinného vstupného“. Tento problém zmínilo sedm respondentek. Důvodem jejich rozladění není finanční stránka, ale to, že mají pocit, že je takovéto nastavení vyčleňuje z všeobecně vnímané „normality počtu dětí“.

„Štve mě rodinné vstupné 2dospělí + 2 děti. Nevím, proč by dvě děti měla být nějaká norma.“ (Jitka)

„Mohlo by se např. vycházet vstříc velkým rodinám v oblasti společenského a kulturního života, rodinné vstupenky jsou stále často jen pro rodiny s max. 2 - 3 dětmi, nevím, jak ve veřejné dopravě, ale s rodinným jízdným to bude asi podobně. Ne, že by to početným rodinám vytrhlo trn z paty, ale z výše uvedeného vyplývá, že s více jak 2 - 3 dětmi se v normální rodině nepočítá.“ (Hanka)

2.3. Diskuse

Z výzkumu vyplývá, že ženy jsou motivovány k **mateřství** převážně svým vnitřním přesvědčením o jeho správnosti a přirozenosti. Mateřství je prožíváno jako zdroj smyslu života. Důležitým motivačním faktorem pro mateřství je také vliv partnera (manžela). Rozhodnutí mít dítě je považováno za přirozený vývoj vztahu. To potvrzuje předpoklad uvedený v teoretické části práce (kap. 1.4.3.2), že aktuální partnerská situace je důležitým faktorem ovlivňujícím reprodukční plány i chování jednotlivců.

Mateřství je spojeno s emocionálními obsahy, i když ženy nepopírají existenci negativních, pozitivní rozhodně převažují. Respondentky uvádějí, že jim jejich mateřství pomáhá rozvíjet pozitivní stránky jejich osobnosti.

Na rozdíl od jiných výzkumů nebyla respondentkami zmiňována sociální danost mateřství, matky nezmiňovaly tlaky jejich společenského okolí, ani tzv. faktor „biologických hodin“ (kap.1.4.3.3).¹¹⁷ Domnívám se, že tento rozdíl vzniká tím, že respondentky jsou výrazně prorodinně orientované, svoji ochotu mít děti zřejmě veřejně deklarovaly a jejich okolí tak nemělo potřebu vyvíjet na ně v této oblasti tlak.

Dnešní česká společnost považuje dvě děti za **ideální počet dětí** v rodině (kap.1.4.3.1).¹¹⁸ Matky vícečetných rodin vidí ideální počet dětí výrazně vyšší, nejčastěji uváděný počet byl čtyři a více. Tento vysoký podíl dětí jako ideál zřejmě vyplývá z pozitivní zkušenosti s vyšším počtem dětí, které ženy ve vlastních rodinách zažívají. Oceňovaly zejména význam sourozenecké skupiny pro socializaci dětí. Výhodou většího počtu sourozenců je, že děti v rodinách zažívají trénink různých způsobů vzájemného sociálního chování. Naučí se přizpůsobovat druhým, ale také přijímat svou pozici a rozvíjet strategie, jak se sami obhájit.¹¹⁹

Vysoké ekonomické náklady spojené s výchovou vyššího počtu dětí v rodině jsou často uváděným argumentem pro legitimizaci jednoho nebo dvou dětí jako optimálního počtu (kap.1.4.3.2). Hora uvádí, že třetí dítě představuje výraznou finanční zátěž i pro ty, kteří se označují jako průměrně bohatí.¹²⁰ Také Svobodová uvádí, že vícedětné rodiny ve srovnání s rodinami s nižším počtem dětí statisticky významně častěji deklarují, že jsou zajištěny špatně či že je jejich domácnost dokonce v zásadě chudá, a naopak méně často než ostatní rodiny si připadají být zajištěny solidně, případně velmi dobře.¹²¹ Respondentky mého výzkumu sice uváděly ekonomickou náročnost výchovy více dětí mezi negativy spojenými s vyšším počtem dětí v rodině, nepotvrzovaly však, že by tuto skutečnost vnímaly jako významně zatěžující. Žádná z nich neoznačila svou

¹¹⁷ Srov. MAREŠ, P. *Hodnota dítěte v životě českých rodin*, in: SIROVÁTKA, T., HORA, O. *Rodina, děti a zaměstnání v České společnosti*, s. 108.

¹¹⁸ Srov. HAŠKOVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. *Mít děti - co je to za normu? Čí je to norma? Biograf* (40-41): 130 odst. [online]. [cit.2011-02-27]. Dostupné na WWW <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v4001>

¹¹⁹ PREKOPOVÁ, J. *Prvorozené dítě*, s. 19.

¹²⁰ Srov. HORA, O. *Potýkají se mladí lidé v české společnosti s problémem „chybějících dětí“?* in: SIROVÁTKA, T., HORA, O. *Rodina, děti a zaměstnání v České společnosti*, s. 274.

¹²¹ SVOBODOVÁ, K. *Životní situace vícedětných rodin*, [online]. [cit.2011-02-28]. Dostupné na WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_241.pdf

rodinu, jako chudou, či málo zajištěnou, naopak tři respondentky uváděly, že díky dobrému příjmu manžela, finanční stránka v jejich rodině nepředstavuje problém.

Nejčastěji uváděným negativem spojeným s vyšším počtem dětí v rodině byl **nedostatek času**, vnímaný především v nedostatku příležitosti věnovat se jednotlivě každému dítěti, dále v partnerském vztahu a i ve vztahu k možnostem věnovat se svým zálibám.

U otázek po **genderovém uspořádání** v jejich rodině respondentky shodně označovaly typ uspořádání, při kterém jsou role poměrně významně genderově rozlišeny, partneři mají v rámci rodiny své vymezené kompetence, do kterých ten druhý nezasahuje. Šlechtová označuje takovéto uspořádání názvem „*rodinný podnik*“ V tomto typu uspořádání se při plnění rodinných rolí přihlíží více ke vzdělání muže, než ženy. Od muže se očekává, že rodinu hmotně zabezpečí, žena zůstává co nejdéle na rodičovské dovolené. Předpokládá se, že zaměstnání bude volit tak, aby byla co nejvíce doma s dětmi, případně, že zůstane v domácnosti.¹²² Také Svobodová uvádí, že ve vícedětných úplných rodinách je vyšší podíl partnerství, kde je ekonomicky aktivní pouze muž.¹²³ Možný uvádí, že manželský pár, který se necítí být osloven rétorikou feminismu a který se shodne na tradičních rolích muže a ženy, má dobrou šanci vytvořit stabilní rodinu.¹²⁴

Respondentky deklarovaly s takovýmto uspořádáním spokojenost. Ačkoliv jsou role v jejich rodinách jasně vymezené, matky oceňovaly, že se otcové zapojují do výchovy dětí a v případě potřeby dokážou matku v péči o děti a domácnost plnohodnotně zastoupit.

Méně kladně se matky vyjadřovaly k otázkám po **spolupráci širší rodiny**, od prarodičů zřejmě očekávaly větší iniciativu při pomoci s dětmi. Tento poznatek je v souladu s teoretickou částí práce (kap.1.4.3.3), kde uvádím, že zájem širší příbuzenské sítě na výchově dětí se snižuje. Větší spokojenost s mezigenerační spoluprací vyjadřovaly matky, které samy pocházejí z vícedětných rodin.

Respondentky uváděly, že jejich **profese a pracovní uplatnění** je pro ně důležitou hodnotou, ve srovnání s rodinou však označovaly její význam za druhořadý. Důvody pro participaci na trhu práce spatřují především ve vlastní seberealizaci a seberozvoji,

¹²² Srov. ŠLECHTOVÁ, H. *Překážka i příležitost: dítě a identita matky ze vzdělané rodiny* in: SIROVÁTKA, T., HORA, O. *Rodina, děti a zaměstnání v České společnosti*, s. 274.

¹²³ SVOBODOVÁ, K. *Životní situace vícedětných rodin*, [online]. [cit.2011-02-28]. Dostupné na WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_241.pdf.

¹²⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*, s. 229.

ekonomický přínos svého zaměstnání uvedla jako významný pouze jedna matka. Matky nerezignují na své potřeby seberealizace v profesi, ale jejich naplnění odkládají až do doby, kdy skončí rodičovská dovolená s jejich posledním dítětem. Pak by přivítaly možnost práce na částečný úvazek, který jim ovšem připadá málo dostupný. V České republice jsou částečné úvazky málo rozšířené.¹²⁵ Možný uvádí, že státy s rozvinutým smyslem pro rovnost šancí mužů a žen berou právo na mateřství velmi vážně a sledují politiku podpory částečných pracovních úvazků, které umožňují plynulý přechod mezi rodičovstvím a zaměstnáním, případně dlouhodobé sdílení obého.¹²⁶

Ačkoliv pravděpodobnost toho, že se vysokoškolačka stane matkou více než dvou dětí je poměrně nízká (kap. 1.4.3.2), vysokoškolské vzdělání může být faktorem stability rodiny a preference života v manželství. Šťastná uvádí, že v nesezdaných soužitích žijí spíše ženy s nižším vzděláním, u vysokoškolaček pozorujeme spíše tradiční rodinné chování.¹²⁷ Respondentky mého výzkumu jsou v pěti případech absolventkami vysoké školy, tři další si vysokoškolské vzdělání doplňují dálkovým studiem po dobu mateřské, či rodičovské dovolené.

Všechny matky vícedětných rodin rozvíjejí strategie **navazování širších sociálních kontaktů**, přátelské svazky, které udržují, označovaly za důležité. Preferují styky s jedinci, se kterými je pojí podobné uspořádání rodinného zázemí či společná víra. Jedna respondentka zmínila motivační faktor setkávání se s vícedětnými rodinami ve vztahu k vlastnímu mateřství.

V České republice se tradičně nejvíce dětí rodí v křesťansky orientovaných, zejména katolických rodinách. Neplánovaně vícedětné bývají rodiny se složitější sociální anamnézou.¹²⁸ I když **postoj společnosti k vícečetným rodinám** respondentky hodnotily jako převážně kladný, uváděly, že se setkávají se snahou okolí zařadit jejich rodinu do jedné z uvedených kategorií. Domnívám se, že tato tendence je motivována tím, že vícedětné rodiny se vymykají z běžně přijímaného modelu „normálnosti“ jednodětné či dvoudětné rodiny.¹²⁹ Potvrzením existence této normy je

¹²⁵ Srov. BARTÁKOVÁ, H. *Problémy přechodu žen na trh práce po rodičovské dovolené, rodiny* in: SIROVÁTKA, T., HORA, O. *Rodina, děti a zaměstnání v České společnosti*, s. 192.

¹²⁶ MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*, s. 229.

¹²⁷ ŠŤASTNÁ, A. *Harmonizace rodiny a zaměstnání*, [online]. [cit.2011-03-01]. Dostupné na WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_180.pdf.

¹²⁸ LABUSOVÁ, E. *Jak velkou mít rodinu* [online]. [cit.2011-03-01]. Dostupné na WWW: http://www.evalabusova.cz/clanky/jak_velkou_mit_rodinu.php.

¹²⁹ Srov. HAŠKOVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. *Mít děti - co je to za normu? Či je to norma? Biograf* (40-41): 130 odst. [online]. [cit.2011-03-01]. Dostupné na WWW: <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v4001>.

i respondentkami negativně vnímané, tzv. „rodinné vstupné“, které je nastaveno pro 2 rodiče a 2 děti. Takovéto nastavení vstupného, které se často objevuje i u organizací spolufinancovaných nebo dokonce plně financovaných z veřejných rozpočtů je v rozporu s cíli pronatalitní politiky státu. (kap 1.4.3.5). Kučera doporučuje přesný opak – rozšíření akcí typu „za třetí a čtvrté dítě se neplatí“. Šlo by o akce s malými finančními náklady, ale s velkým psychologickým dopadem spojeným s podporou určité hrdosti rodičů, že jejich výchovná činnost je veřejně oceňovaná.¹³⁰

Motivace k vícečetnému mateřství není pro současnou převážně na konzum orientovanou společnost srozumitelná. Zařazení do kategorie „katolická rodina“ či „sociálně slabá rodina“ tuto nenormálnost počtu dětí v očích většinové společnosti legitimizuje.

K tomu, že vícedětná rodina je většinovou společností často začleňována do kategorie sociálně slabá rodina přispívá i vliv médií. Pokud se ve zpravodajství objeví zmínka o vícedětných rodinách, je to převážně v souvislosti s nezvládnutím výchovy dětí, či se špatnou ekonomickou situací v těchto velkých rodinách.¹³¹

Média (re)konstruuji sociální realitu a definují veřejný zájem. Negativní zprávy o vícedětných rodinách přispívají k tomu, že ačkoliv z různých stran slyšíme o „scénáři demografické časované bomby“,¹³² projekt vícedětného mateřství se u většinové společnosti setkává spíše s nepochopením.

Jak uvádím v teoretické části své práce, Česká republika se v posledních desetiletích řadí mezi země s velmi nízkou úhrnnou plodností (kap. 1.4.3.1). Pokles porodnosti se stal častým předmětem veřejných debat. Bezdětnost části populace, jak jsem rovněž uvedla, nepatří pouze k dnešní společnosti, byla legitimní součástí i společností tradičních (kap. 1.4.3). Výchova dětí byla ve všech dobách lidské existence spojena s nutností odříkání a překonávání obtíží (kap. 1.1.1). Domnívám se však, že ještě nikdy nebyly rodiny vychovávající čtyři a více dětí považovány společností za jev, vymykající se běžným normám, v té míře, jak je tomu dnes.

Rodinná politika by měla dle mého názoru především přispět k tomu, aby vícečetné mateřství nebylo vnímáno jako „bláznovství“ týkající se pouze úzké skupiny občanů.

¹³⁰ Srov. KUČERA, M. *Pronatalitní populační politika už nestačí – nutností se stala komplexní rodinná politika*, [online]. [cit. 2011-03-07]. Dostupné na WWW: http://www.demogr.mpg.de/publications/files/3749_1267699917_1_Neyer%20Demografie%2051%204%202009.pdf.

¹³¹ V době, kdy píši tyto řádky, proběhly médií dvě zmínky o vícedětných rodinách, jedna v souvislosti s týráním dítěte, druhá o špatné ekonomické situaci matky devíti dětí.

¹³² KOCOURKOVÁ, J., RABUŠIC, L. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?*, s. 84.

Její snahou by měla být změna klimatu ve společnosti, aby lidé, kteří zvažují vyšší počet dětí (v kapitole 1.4.3.1 jsem ukázala, že takových lidí není málo) začali ve vyšší míře své ideální představy o počtu dětí realizovat.

Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo najít odpověď na otázku: Co vedlo matky k tomu, že si pořídily více dětí než je v dnešní společnosti běžné a jak reflektují svoji současnou situaci?

V teoretické části práce jsem se snažila zachytit změny, kterými rodina v různých historických obdobích procházela a rozdíl mezi rodinou tradiční a moderní. Podrobněji jsem se věnovala vývoji, který rodina zaznamenává od druhé poloviny minulého století do současnosti. Předmětem mého zkoumání bylo to, nakolik mají tyto změny vliv na reprodukční strategie rodin v tom kterém období. Dále jsem v této části popsala českou rodinu s důrazem na její současnou podobu, zmapovala jsem důvody poklesu porodnosti v naší zemi a shrnula faktory, které ovlivňují plánování a realizaci rodičovství. Ze studia literatury vyplývá, že rodičovství je pro dnešní mladé lidi významnou hodnotou, jejich ochota přivádět na svět potomky je však nižší než u předchozích generací. Děti se dnes plodí především z důvodů emotivního uspokojení, rodina a mateřství, které bylo dříve ženě údělem, se stává volbou, kterou má díky moderním antikoncepčním technologiím pod kontrolou. Preferovaný model v naší zemi je dvoudětná rodina, více dětí v rodině je považováno za finančně a výchovně náročné.

Empirická část práce je zaměřena na výzkum provedený mezi matkami, které se výše uvedenému modelu vymykají. Z provedeného šetření vyplynulo, že ženy, které jsou matkami čtyř a více dětí jsou výrazně prorodinně orientované, své mateřství považují za jeden ze zdrojů smyslu života, vnímají ho jako biologickou danost.

Motivací pro mateřství je partnerský vztah, děti jsou vnímány jako přirozený důsledek tohoto vztahu.

Matky kladně hodnotily participaci otců na výchově dětí, jejich schopnost ekonomicky zabezpečit rodinu. Rodiny z mého výzkumu se vyznačují tradičním rozdělením rolí v rodině, muž je živitelem rodiny, žena se stará o děti a domácnost. S tímto rozdělením vyjadřovaly respondentky spokojenost.

Respondentky hodnotily vícečetné mateřství převážně pozitivně, zmiňována byla dvě negativa, a to ekonomická náročnost výchovy dětí a nedostatek času. O tom, že nelitují svého rozhodnutí mít velkou rodinu, svědčí i vysoký počet dětí, které udávaly jako ideální počet dětí v rodině.

Vícedětné matky ze zkoumaného souboru se jeví jako aktivní, optimisticky laděná skupina žen. Přestože soubor tvoří specifický vzorek matek, je zajímavé, že popírají stereotypně předjímaný obraz žen, přetížených péčí o spoustu dětí a žijících v ekonomickém nedostatku. Jak vyplývá z výpovědí respondentek mého výzkumu, vyšší počet dětí v rodině není překážkou smysluplného a šťastného života.

Cíl této bakalářské práce, který byl v úvodu vytýčen, lze považovat za splněný. Přínos předkládaného výzkumu spatřuji v možnosti poznat matky čtyř a více dětí a jejich postoj k rodině a rodičovství. Jak jsem již naznačila v kapitole 2.1.2, tyto výsledky výzkumu nejsou zobecnitelné a také není vyčerpána realizovatelnost podobných výzkumů např. z pohledu otců vícečetných rodin apod. Předkládaná bakalářská práce přináší jeden z možných pohledů na vícečetné mateřství a mohla by přispět k lepšímu přijímání vícedětných rodin většinovou společností.

Seznam použité literatury

BADINTEROVÁ, E. *Materská láska od 17. století po současnost*, přel. Vychovalá, L., Bratislava: Aspekt, 1998, ISBN 80-85549-04-2.

GIDDENS, A. *Sociologie*, přel. Jařab, J., Praha: Argo, 1999, ISBN 80-7203-124-4.

HAMPLOVÁ, D., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., PIKÁLKOVÁ, S. *České ženy: vzdělání partnerství, reprodukce a rodina*, Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2003, ISBN 80-7330-040-0.

HORSKÁ, P., KUČERA, M., MAUR, E., STLOUKAL, M. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha: Panorama, 1990, ISBN 80-7038-011-X.

KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*, Brno: Doplněk, 1992, ISBN 80-901102-0-7.

KELLER, J. *Úvod do sociologie*, 4., rozšířené vyd., Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, ISBN 80-85850-25-7.

KOCOURKOVÁ, J., RABUŠIC, L. (eds.) *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?*, Praha: Přírodovědecká fakulta UK, 2006, ISBN 80-86561-93-3.

MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*, 4. vyd., Praha: Portál, 2007, ISBN 978-80-7367-272-0.

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, Praha: Sociologické nakladatelství, 1993, ISBN 80-901424-7-8.

MOŽNÝ, I. *Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha: Portál, 2002, ISBN 8071786241.

MOŽNÝ, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*, Brno: Blok, 1990, ISBN 80-7029-018-8.

MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, 2. upravené vyd., Praha: Sociologické nakladatelství, 2008, ISBN 978-86429-87-8.

MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*, 2. vyd., Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, ISBN 80-86429-05-9.

PREKOPOVÁ, J. *Prvorozené dítě*, přel. Vrbová, H., 2. vyd., Praha: Portál, 2009 ISBN 978-80-7367-516-5.

RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?*, Praha, Sociologické nakladatelství, 2001 ISBN 80-86429-01-6.

SIROVÁTKA, T., HORA, O. (eds.), *Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti*, Brno: Albert, 2008, ISBN 978-80-7326-140-5.

STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu*, Brno: Sdružení Podané ruce, 1999, ISBN 80-85834-60-X.

SULLEROTOVÁ, E. *Krize rodiny*, přel. Beguivínová, H., Praha: Karolinum, 1998, ISBN 80-7184-647-3.

ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*, Praha: Karolinum, 2005, ISBN 80-246-0877-4.

ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. A KOL. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, Praha: Portál, 2007, ISBN 978-80-7367-313-0.

VÝROST, J., SLAMĚNÍK I. *Aplikovaná sociální psychologie I*, Praha: Portál 1998, ISBN 80-7178-269-6.

Seznam elektronických dokumentů

DUDOVÁ, R. VOHLÍDALOVÁ, M. *Rodina a rodičovství v individualizované společnosti*, [online]. 2005 [cit. 2011-01-21]. Dostupné na WWW: <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2005112901>.

HAŠKOVÁ, H. *Reprodukční preference a bezdětnost v české společnosti ve světle kvantitativních dat*, [online]. 2005, [cit.2011-02-08]. Dostupné na WWW: <http://www.soc.cas.cz/info/cz/25017/Kvantitativni-vyzkum.html>.

HAŠKOVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. *Mít děti - co je to za normu? Čí je to norma?* Biograf (40-41): 130 odst. [online]. 2006, [cit.2011-02-27]. Dostupné na WWW: <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v4001>.

CHALOUPKOVÁ, J., ŠALAMOUNOVÁ, P. *Postoje k manželství, rodičovství a rolím v rodině v České republice a v Evropě*, [online].2004, [cit.2011-01-29]. Dostupné na WWW: http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/210_1chalou47%20pro%20tisk.pdf.

- KOCOURKOVÁ, J. *Má populační politika v České republice perspektivu?* [online]. 2002, [cit.2011-02-12]. Dostupné na WWW: <http://www.cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=495>.
- KŘÍŽKOVÁ, A., MAŘÍKOVÁ, H., HAŠKOVÁ, H., BIERZOVÁ, J. *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě českých rodičů: plány versus realita*, [online]. 2006, [cit.2011-02-07]. Dostupné na WWW: http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/251_SS_06_14.PDF.
- KUČERA, M. *Pronatalitní populační politika už nestačí – nutností se stala komplexní rodinná politika*, [online]. 2009, [cit. 2011-03-07]. Dostupné na WWW: http://www.demogr.mpg.de/publications/files/3749_1267699917_1_Neyer%20Demografie%2051%204%202009.pdf.
- KUČERA, M. *Propopulační politika je krok správným směrem*, [online]. 2002, [cit.2011-02-12]. Dostupné na WWW: <http://www.cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=496>.
- LABUSOVÁ, E. *Jak velkou mít rodinu*, [online]. 2007, [cit.2011-03-01]. Dostupné na WWW: http://www.evalabusova.cz/clanky/jak_velkou_mit_rodinu.php.
- MAŘÍKOVÁ, H. *Kombinace pracovního a rodinného života v ČR*, [online]. 2005, [cit.2010-12-18]. Dostupné na WWW: <http://studie.soc.cas.cz/index.php3?lang=cze&shw=25904%20zformatovany%20text%208%20pro%20tisk.pdf>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ *Národní zpráva o rodině*, [online]. Poslední aktualizace: 2005-29-04, [cit. 2011-01-21] Dostupné na WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf.
- MOŽNÝ, I., PŘIDALOVÁ, M., BÁNOVCOVÁ, L. *Mezigenerační solidarita*, [online]. 2003, [cit.2011-01-21]. Dostupné na WWW: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/mezgen.pdf>.
- PAKOSTA, P. *Proč chceme děti: hodnota dítěte a preferovaný počet dětí v České republice*, [online]. 2009, [cit.2011-02-07]. Dostupné na WWW: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/5b7a99c8c0f63834cd821d8ea66a7702837534ba_PakostaSC2009-5.pdf.
- PALONCYOVÁ, J. *Změny české rodiny: mladá generace a demografický vývoj*, [online]. 2002, [cit.2011-01-29]. Dostupné na WWW: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/palon.pdf>.
- SVOBODOVÁ, K. *Životní situace vícedětných rodin*, [online]. 2007, [cit.2011-02-28]. Dostupné na WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_241.pdf.

ŠAMANOVÁ, G. *Hodnota dítěte v individuálním životě a pro společnost*, [online]. 2006,[cit.2011-01-29]. Dostupné na WWW: http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100061s_Hodnota%20ditete%20v....pdf.

ŠŤASTNÁ, A. *Harmonizace rodiny a zaměstnání*, [online]. 2005,[cit.2011-03-01]. Dostupné na WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_180.pdf.

Abstrakt

SOBOTKOVÁ HOLÍNSKÁ, H. *Proč máte tolik dětí? Rodina a mateřství pohledem matek vícečetných rodin*, České Budějovice 2011. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra praktické teologie.

Vedoucí práce Ján Mišovič.

Klíčové pojmy: populační vývoj, rodina, porodnost, plodnost, vícečetné rodiny, mateřství, hodnota dítěte, reprodukční strategie a plány

Cílem bakalářské práce je zmapovat důvody, které vedly matky k tomu, že si pořídily více dětí, než je v dnešní společnosti běžné, a zjistit, jak reflektují svou současnou situaci. Práce obsahuje teoretickou a empirickou část. Teoretická část práce popisuje rozdíly mezi rodinou tradiční a moderní, reprodukční strategie v jednotlivých obdobích. Dále tato část popisuje českou rodinu s důrazem na její současnou podobu, důvody poklesu porodnosti v naší zemi a shrnuje faktory, které ovlivňují plánování a realizaci rodičovství. Praktická část se věnuje kvalitativnímu výzkumu provedenému mezi matkami čtyř a více dětí, s cílem zjistit jaká očekávání a jaké představy o rodině a o naplněném životě vedou matky k zakládání vícečetných rodin. Součástí výzkumu je rovněž reflexe vícečetných rodin z pohledu matek – jak se matky těchto rodin v současné době staví k otázce mateřství, rodiny a jejich místa ve společnosti.

Abstract

Why do you have so many children? Family and motherhood in perspective of mothers of numerous families

Key terms: population trend, family, natality, fertility, numerous families, motherhood, value of child, strategies and plans of reproduction

The aim of this bachelor thesis is to describe the motivation of mothers to obtain more children, than it is common in nowadays society, and to seek their opinion on their situation. The thesis consists of theoretical and empiric parts. The theoretical part of the thesis depicts differences between traditional and modern family and strategies of reproduction in particular periods. Furthermore this part presents Czech family and stresses its current form, it also looks for the reasons for reduction of natality in our country, and resumes factors, which influence family planning.

The empiric part is dedicated to quality research, in which mothers of four or more children took part. The aim of the research is to find out, what expectations and images of family and pregnant life make women mother four or more children. Part of the research also reflects the mothers' view of numerous families – their current attitude towards motherhood, family and their role in the society.